

TEREZÍNSKÉ

ČÍSLO
ROK

11
1981

LISTY

■ Памятник Терезин ■ Gedenkstätte Theresienstadt ■ Monument Terezín ■ Memoriál Terezín ■

6677

OBSAH :

Referáty a diskusní příspěvky
přednesené na mezinárodním sympoziu
k činnosti památníků
vybudovaných na místě bývalých
koncentračních táborů,
konaném ve dnech 7.–9. října 1980
v Terezíně

1

Ilse Weber: Theresienstadt
(Josef Svátek)

18

Ze vzpomínek bývalých vězňů
a účastníků odboje
Dvakrát v Malé pevnosti
(Rudolf Tomis)

20

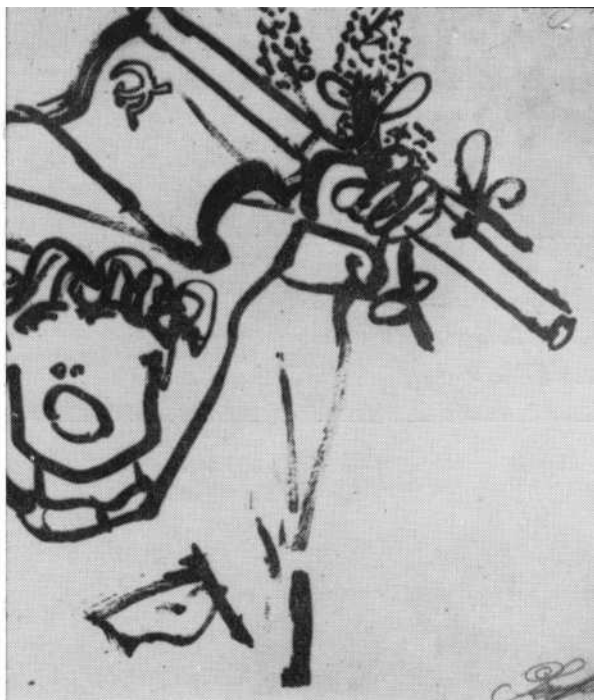
Řešení cikánské otázky na Slovensku
v letech 1939–1945
(Ctibor Nečas)

29

Na druhé straně obálky:
Zdenek Seydl: Sláva Rudé armádě
Vítání Rudé rmády

Na třetí straně obálky:
Zdenek Seydl: Tanec
Rudoarmejec s dítětem

V 11. čísle Terezínských listů přinášíme další ukázky z tvorby Zdenka Seydla. Jsou to kresby z cyklu Rudoarmejci, který vznikl v Praze v květnu 1945. Stejně jako u kreseb z Květnového povstání českého lidu v Praze, z nichž jsme přinesli ukážku v TL č. 10, autor pracoval formou reportážních skic. Také ony v nás vzbuzují pocity neopakovatelné bezprostřednosti. Je v nich uložena atmosféra věleho přijetí osvoboditelů.

REFERÁTY A DISKUSNÍ PŘÍSPĚVKY

přednesené na mezinárodním sympoziu k činnosti památníků
vybudovaných na místech bývalých koncentračních táborů,
konaném ve dnech 7. — 9. října 1980 v Terezíně

V závěru druhé světové války se nacistickému Německu nepodařilo zničit a zahladit veškeré důkazy v místech, kde fašisté vybíjeli svou zvířecí nenávisť na národech celé Evropy. Tisíce míst poznamenaných hromadnými vraždami, mučením a týráním, hromadné hroby obětí fašistických vražd, mučírny nacistů, to vše nalézáme po celé kdysi okupované Evropě. Kdyby všechna tato místa fašistického řádění byla zachována v původní podobě, byl by jimi náš kontinent od Atlantiku až k Moskvě doslova přeplněn. Porážkou nacistického Německa, bezpodmínečnou kapitulací jeho armád a mezinárodním soudem nad válečnými zločinci v Norimberku skončila sice existence neslavné třetí říše, ale to neznamená, že by měla být zapomenuta hrůza nacistických mučirek, hrůza, která znamenala deset miliónů mrtvých a milióny těžce postižených lidí všech národností.

Všichni si uvědomujeme, že hrůzy druhé světové války a řádění nacistů nemůže být zapomenuto. Musí se stát výrazným mementem i pro další generace. Varováním všem přicházejícím, aby jako oko v hlavě chránili mír a bránili všemi prostředky vzniku nového fašistického nebezpečí. Proto je třeba zachovat památku na hrdinství mrtvých bojovníků, je třeba zachovat památku na hrdinství antifašistů — věčnou památku na umučené.

Válka skončila a na místech posvězených krví miliónů vznikly památníky, vybudované v prostorech bývalých koncentračních táborů.

Tak ještě za války, v listopadu 1944 vznikl Památník v Majdanku, jako první v Polsku. V Polsku jsou i památníky Osvětim, Stuttw. V NDR jsou to Sachsenhausen, Buchenwald, Dora, Ravensbrück. Ve Spolkové republice Německo Dachau, v Rakousku Mauthausen a Ebensee, ve Francii Natzwiller, v Belgii pevnost Brendoonk, v Jugoslávii Banica u Bělehradu, v Sovětském svazu Ústřední muzeum Sovětské armády, konečně u nás Terezín, Lidice a Památník SNP v Banské Bystrici.

Úkolem těchto institucí je nejen shromažďovat a uchovávat historické materiály, ale také stát se středisky bádání o podstatách fašismu. Památníky by měly iniciativně působit především mezi novou nastupující generací, předávat vědomí toho co fašismus byl, a vychovávat v mladých lidech odpor vůči němu.

Mimo tyto úkoly je důležitou i péče o památná místa odboje, včetně zajišťování a pietního zachování tisíců drobných památníčků na nacistické řádění. Památníky dále vyvíjejí činnost propagační a informační.

Budování takovýchto institucí, nových a v práci historiků nevyzkoušených, přinášelo mnoho problémů nejen vědeckého, ale i organizačního a technického rázu. Tak začala vzájemná, zprvu jen dvoustranná jednání o jednotlivých problémech budování těchto památníků, jež později vyústila ve snahu o uspořádání mezinárodních sympozií.

Poslední, již páté sympozium se konalo v Terezíně ve dnech 7.—9. října 1980. Jeho pořadatelem byl Památník Terezín společně se Svazem protifašistických bojovníků.

Hlavní náplní sympozia byla práce památníků s mládeží. Sympozia se zúčastnili: Delegace Komitétu veteránů Velké vlastenecké války, vedená s. Polikarenkem, delegace Národního památníku Buchenwald, vedená H. Trostoffem, ředitelka Muzea Dachau paní B. Distlová, ředitel Památníku Dora K. Pelny, delegace St. muzea Majdanek, vedená ředitelem Ed. Dziadzozsem, zástupce Muzea Mauthausen dvorní rada K. Hacker, zástupce Památníku Osvětim Kr. Olexy, ředitelka NP Ravensbrück H. Heimová, delegace NP Sachsenhausen,

Památník Terezín	
Číslo inventurní	Signature
6647	—

vedená s. H. Biereiglem, zástupci SM Stutowo s. Grabienská a s. Drynko, pracovník Muzea německých dějin v Berlíně soudruh Mauer.

Z Československa byli na sympoziu přítomni: za Svaz protifašistických bojovníků s. J. Pašek, za Muzeum K. Gottwalda v Praze s. Koudelka, za Památník SNP v Banské Bystrici s. Š. Pažur, za české ministerstvo kultury ředitel Vl. odb. s. M. Chvalina, za Českou mírovou radu s. Stejskal, za Státní židovské muzeum s. An. Franková, za Památník Lidice s. Šupíková.

Jednáni se dále zúčastnili zástupci KV KSC, SKNV, OV KSC, ONV, MěV KSC a MěstNV. Jednání řídil vedoucí delegace Památníku Terezín, ředitel Václav Novák.

Úvodem vystoupil předseda Městského národního výboru v Terezíně s. Bohumil Hála. Uvítal přítomné a předal pozdravy od všech stranických a státních orgánů a organizací Národní fronty ve městě.

Závěrem prohlásil: „Chceme, aby naše město neustále připomínalo občanům a zejména návštěvníkům hrůzy fašismu, chceme však též ukázat, že město dnes žije plným životem socialistické současnosti. K tomu také přispívá i toto mezinárodní sympozium. Je vhodným nástupem k oslavám dvoustého výročí založení města Terezína.

Přeji vám ve vašem jednání o výchovné práci s mládeží v památnících a muzeích, vzniklých na místech bývalých nacistických koncentračních táborů, hodně zdaru a mnoho úspěchů. Přeji vám v našem městě příjemný pobyt.“

Soudruh Antonín Stejskal, předseda České mírové rady, pozdravil přítomné jménem této instituce. Ve svém projevu uvedl:

„Domnívám se, že je vám třeba poděkovat za dosavadní práci, kterou děláte ve prospěch míru a sociálního pokroku. Je nutno vysoko ocenit skutečnost, že vaše sympozium věnuje zvláštní pozornost problematice výchovy mladé generace k boji proti imperialismu, fašismu, silám reakce a války. Vždyť právě tyto síly vyvolaly po roce 1945 přes pět set konfliktních situací, rozpoutaly téměř sto padesát válek. Světový parlament národů za mír v Sofii potvrdil, že mírové hnutí je nejmohutnějším hnutím současnosti, a zároveň ukázal směr práce mírumilovných lidí a pokrokových organizací celého světa. A tímto směrem je cesta k odzbrojení, cesta boje za svět bez válek a beze zbraní.

Sofijský parlament ukázal význam práce těch, kteří prošli koncentračními tábory a prožili válku, i vás, kteří usilujete o to, aby zrůdná tvář fašismu nebyla nikdy zapomenuta. Chci vás požádat, aby výzva, která byla přijata na Světovém parlamentu národů za mír, i Charta, která byla přijata na závěr, našly plně uplatnění ve vašich významných institucích, abyste prostřednictvím návštěvníků, kteří přicházejí do vašich památníků, podpořili a posílili mír.“

V úvodním projevu k sympoziu vystoupil ředitel V. odboru ministerstva kultury ČSR, soudruh M. Chvalina. Jménem min. kultury pozdravil všechny účastníky a dále řekl:

„Tři a půl desetiletí uplynulo už do chvíle, kdy se díky vítězství Sovětské armády a armád protihitlerovské koalice nad nacismem a fašismem utišila vřava nejstrašnější války v dějinách lidstva, kdy její čelní tvůrci i se svou ideologií se octlí před soudním tribunálem a dočkali se po zásluze a po právu odsouzení a odplaty.

Mezitím vyrostla celá nová generace, která již nezažila hrůzy války ani nacistickou perzekuci. Bylo jí umožněno sklízet v míru a pohodě plody vítězství, jež vybojovali a za něž platili často i životem jejich otcové a matky. Ukázat proto mladé generaci, že zvěrstva páchaná v koncentračních táborech a nacistických věznicích nejsou výmyslem, nejsou propagandou, ale tvrdou a strašlivou realitou, úděsným poučením z historie, to je trvalým úkolem památníků a muzeí, jež byly na věčnou paměť vybudovány v místech bývalých věznic a koncentračních táborů.

Jejich expozice a zasvěcený výklad, jehož se zde mladým návštěvníkům dostává, jsou jen jednou stránkou mince. Významnější je však uvést v očích mladých lidí toto poučení z minulosti do přímé souvislosti s dneškem, konkrétně s projevy a růstem neofašismu a neonacismu. Je nutné, aby si mladí lidé jasně uvědomili, že to jsou jevy – byť i zčásti v zdánlivě jiném vnějším rouše, ale metodami, důsledky i cíli zcela totožné s těmi, jež před čtyřmi desetiletími přivedly lidstvo na pokraj katastrofy.

V tomto ideologickém zápase o myšlení mladé generace mohou a musí muzea a památníky, vzniklé na místech bývalých věznic a koncentračních táborů, sehrát důležitou a nezastupitelnou roli. Najít nevhodnější formy a metody jejich výchovného působení, a tím i účinné politické práce, to je cílem tohoto setkání. Věřím, že vzájemná výměna zkušeností umožní zlepšit dosavadní výsledky výchovné práce, že se příznivě odrazí i v dalším prohloubení spolupráce z hlediska mezinárodního."

V hlavním referátu symposia konaného pod heslem „Práce památníků s mládeží“ vystoupil Václav Novák, ředitel Památníku Terežín na téma: Kulturně výchovná činnost Památníku Terežín.

„Vážené soudružky a soudruzi, drazí přátelé, dovoluji mi, abych na zahájení našeho mezinárodního symposia přednesl příspěvek o přípravě této konference i o práci Památníku Terežín.

Symposia se konala již v minulých letech v Osvětimi a v Buchenwaldu. Jednání těchto konferencí bylo významnou pomocí pro památníky a muzea, která dokumentují perzekuci evropských národů barbarským hitlerovským nacismem. Na těchto setkáních jsme si vyměnili zkušenosti z badatelské i muzeologické práce a dotkli se i otázek výchovné práce našich institucí.

Po konzultacích s pracovníky podobných institucí v Sovětském svazu, Polsku, Německé demokratické republice, Německé spolkové republice a Rakouské spolkové republice jsme došli k závěru, že by se příští sympozium mělo zaměřit na otázky výchovné práce s mládeží.

K tomuto rozhodnutí nás nevedlo podceňování badatelské práce a sběru materiálu. Jsme si plně vědomi toho, že jen shromáždění a vědecké zpracování materiálů k dějinám nacistických koncentračních táborů umožňuje úspěšnou výchovnou práci. Jen vyzbrojení konkrétními a přesvědčivými materiály můžeme úspěšně bojovat proti tendencím některých reakčních kruhů, které by chtěly zmenšovat vinu nacismu a zkreslovat tak obraz tohoto hrozného údobí v dějinách lidstva. Proto badatelská práce muzeí a památníků byla a je pevným a bezpečným základem práce pedagogické.

Dovoluji mi při této příležitosti zmínit se o situaci v naší instituci. Vznikla na místě tří nacistických koncentračních táborů, a to tábora pro politické odpůrce nacismu v terežínské Malé pevnosti, koncentračního tábora pro židy, tzv. ghetta Terežín a pobočky flossenbürského koncentračního tábora v Litoměřicích. Věřím, že budeme mít možnost při prohlídce památníku vás blíže s těmito tábory seznámit. Začínali jsme takřka s holýma rukama, protože převážná část materiálů byla nacisty zničena. Dnes však již máme rozsáhlé sbírky pramenů hmotné povahy i archivních materiálů, na jejichž základě můžeme rekonstruovat poměry v terežínských táborech. Zdůrazňuji, že bychom tuto práci nebyli schopni vykonat, kdyby nebylo soustavné pomoci Svazu protifašistických bojovníků, a to od ústředních orgánů až po místní organizace. Pomohly nám při získávání pramenů a památek, které si vězňové přinesli z koncentračních táborů, při získávání jejich výpovědí atd. Považuji proto za svou povinnost na tomto místě tuto obětavou pomoc ocenit.

Důležitým prostředkem pro výchovnou práci jsou zachované a upravené areály bývalých koncentračních táborů. V Terežíně máme velkou přednost. V terežínské Malé pevnosti se zachovaly alespoň některé cely v té podobě, jakou dostaly v období nacistické okupace. Šlo nám proto o udržení těchto mimořádně cenných památek, a ovšem i o důstojnou úpravu pietních míst, jako je např. Národní hřbitov před Malou pevností, židovský hřbitov i hřbitov válečných zajatců z první světové války a památník, u něhož jsou pohřbeni sovětsí vojáci, kteří položili své životy v bojích za osvobození Československa. V současné době upravu-

vujeme areál bývalého koncentračního tábora v Litoměřicích a podzemní továrny Richard. Slo a vesměs jde o velmi náročné práce a chtěl bych z tohoto místa zdůraznit, že jsme vždy našli podporu a pochopení u Severočeského krajského národního výboru a díky jeho pomoci jsme mohli vybudovat Památník Terezin a můžeme ještě dále v tomto úsilí pokračovat.

Dovolte mi nyní několik slov k volbě tématu našeho setkání. Není snad třeba v tomto shromáždění zdůvodňovat nutnost boje proti fašismu a všem jeho recidivám: Vždyť my všichni jsme se celou svou činností a svým snažením postavili na stranu pokrokových sil, které usilují o odstranění jakýchkoli forem násilí v řešení vztahů mezi národy, jakýchkoli forem útlaku člověka, omezení jeho politických práv apod. Snad mohu jménem nás, účastníků symposia říci, že jsme vášnivými bojovníky za mír a přátelství mezi národy bez rozdílu společenského zřízení.

Právě proto, že chceme pro tyto myšlenky, pro boj za společenský pokrok, pro boj za ideály skutečné humanity získat všechny poctivé lidi na celém světě, rozhodli jsme se zvolit za téma konference otázky výchovné práce s mládeží. Víme, že památníky a muzei vybudovanými na místech nacistických koncentračních táborů na území ČSSR, SSSR, Polska, NDR, NSR a Rakouska (na místech hrozných káznic, jako byl např. Pawiak ve Varšavě), prochází ročně přes 5 milionů lidí. Víme také, že velkou část návštěvníků tvoří právě mládež. A z této skutečnosti vyplývá nesmírná a naprosto nezastupitelná funkce našich institucí, jejich obrovská zodpovědnost při výchovné práci. Proto jsme naše nynější setkání zaměřili monotematicky a věříme, že referáty a diskusní vystoupení jednotlivých účastníků prohloubí a zkvalitní činnost, že zde získané zkušenosti přispějí k rozšíření nejlepších a neúčinnějších metod ve výchovné práci s mládeží.

Nyní mi dovolte zmínit se o výchovné práci naší instituce, Památníku Terezin. Památník Terezin nepatří mezi muzei našeho druhu k těm, která mají největší návštěvnost. Je to dáno jistě i tím, že ve srovnání s takovými tábory, jako byl Osvětim, byl i počet vězňů, kteří Terezinem prošli nebo zde zahynuli, relativně malý. Přesto však ročně prochází Památníkem Terezin přes 200 000 návštěvníků. Další desetitisíce navštěvují naše putovní výstavy, o nichž budu mluvit dále. Velký podíl mezi návštěvníky tvoří mladí lidé, školní a učňovská mládež. Ročně přichází do Památníku Terezin asi 60 000 dětí a mladých lidí organizovaných ve skupinách. Jde o mládež z Československa i z jiných evropských zemí, především ze SSSR, NDR a NSR. Tisíce dalších přicházejí ve skupinách společně s dospělými nebo jednotlivě s rodiči. Počtem návštěvníků je Památník Terezin na prvním místě mezi muzei a památkovými objekty v Severočeském kraji a řadí se mezi nejnavštěvovanější kulturní zařízení v celé Československé socialistické republice. Veliký počet návštěvníků zvyšuje naši zodpovědnost za vysokou kvalitu výchovné práce a ukládá nám povinnost hledat stále nové a účinnější formy činnosti.

Zmínil jsem se již o tom, že v areálu Malé pevnosti se zachovalo původní zařízení některých cel. V podstatě nezměněny zůstaly i pevnostní objekty, užívané v době nacistické okupace našich zemí k věznění antifašistů.

Na návštěvníky jistě působí již sama tato skutečnost. Přesvědčili jsme se však, že bez zasvěceného výkladu kvalifikovaného průvodce nestačí ona krutá realita vytvořit návštěvníkům, zvláště mladým lidem, obraz života, utrpení i hrdinného boje vězňů. Příliš se nám neosvědčilo ani použití „Intonů“ s namluveným průvodcovským textem. Text namluvený na „Intonu“ nemůže přihlížet k specifice jednotlivých skupin, nereaguje na jejich zájem, není navazován živý kontakt mezi návštěvníkem a průvodcem, a lze jej proto brát jen jako východisko z nouze v případě krajního nedostatku průvodců.

Protože chápeme význam průvodcovského výkladu, věnovali jsme v uplynulých letech vždy velkou pozornost přípravě průvodců a soustavně práci s nimi. Nebudu zastírat, že místa průvodců obsazujeme velmi nesnadně. Jde totiž v případě Památníku Terezin převážně o sezónní zaměstnání (v zimních měsících je u nás návštěvnost nízká); od průvodců požadujeme znalost cizích jazyků a průvodcovská činnost v poměrně rozsáhlém areálu je i fyzicky velmi náročná. Většinou se nám neosvědčily krátkodobé brigády studentů v průvodcovské službě. Skutečnou pomocí jsou pro nás jen ti, kteří nám pomáhají delší dobu a vra-

cejí se k nám často i po několik let. Hlavní oporou naší průvodcovské činnosti jsou, a zřejmě ještě dlouho zůstanou, politicky a odborně vyspělí důchodci, z nichž někteří spolupracují s Památkem Terezín již přes deset let. Společně s těmito zkušenými a obětavými pracovníky hledáme cesty, jak průvodcovský výklad prohloubit a zkvalitnit. Největší péči věnujeme právě mládeži. Výklad podávaný v Památku Terezín je diferencován podle věkových skupin návštěvníků. Zřejmě tomu je obdobně i v jiných institucích. Při přípravě diferencovaných výkladů jsme prostudovali především osnovy vyučování dějepisu, češtiny a občanské nauky ve školách. Byli jsme však překvapeni skutečností, že mladí návštěvníci mají v některých směrech mnohem rozsáhlejší vědomosti, než by odpovídalo jejich školní přípravě. Výrazně se tu projevuje vliv četby a především televize. Na základě získaných skutečností jsme pak znovu své výklady pro jednotlivé věkové skupiny návštěvníků upravovali.

Při zpracování diferencovaného výkladu podle věku jsme se dostali k otázce stáří návštěvníků. Víme, že minimální věk návštěvníků Státního muzea v Osvětimi je stanoven na 14 let. Projednávali jsme několikrát se školskými orgány otázku věku žáků, kteří do Památku Terezín přicházejí.

Připouštěli jsme a dosud připouštíme oprávněnost návštěv zhruba asi dvanáctiletých dětí, protože jsme se přesvědčili, že mají již poměrně rozsáhlé (i když někdy poněkud zkrácené) představy o nacistické okupaci našich zemí.

Do památníku nám však stále – byť ne ve velkém počtu – přicházejí skupiny dětí mladších. Nepovažovali jsme za správné tyto skupiny odmítnout. Neosvědčilo se nám také, pokud si děti prošly Malou pevností jen s učitelkou. Proto jsme propracovali systém výkladu pro děti mladší dvanácti let. Snažíme se takovéto skupiny světit zkušenému pracovníkovi s pedagogickými znalostmi, a pokud možno s učitelskou praxí. Při těchto výkladech nepoužíváme údajů o nejdrastičtějších formách týrání; navštívíme s dětmi jednu nebo dvě cely, snažíme se vylíčit těžký život vězňů způsobem pro ně přijatelným (hlad, hrozné podmínky pro odpočinek, vyčerpávající práce, zvláště dozorců apod.) a neopomeneme zároveň uvést příklady solidarity mezi vězni a ukázky boje proti fašismu i za ostatními dráty koncentračního tábora. Jsme si vědomi toho, že obraz, který dětem takto podáváme, je neúplný, ale věříme, že přesto přispěje k formování jejich odporu proti fašismu a válce, a předpokládáme, že tyto děti ve starším věku přijdou do Terezína znovu, a pak bude možno jejich názory a postoje dále zpřesňovat.

Zkušebnosti posledních let nás přesvědčily, že diferenciaci podle věku ještě nestačí – i když nám v mnohém pomohla. Například i tím, že jsme mohli u skupin mládeže více rozvíjet otázky mládežnických odbojových skupin a perzekuce dětí. Hledali jsme proto další možnosti diferenciaci. Badatelská práce posledních let nám umožnila upoutat některé návštěvníky příklady z jejich regionu, jmenovat lidi jim známé apod. Můžeme dnes návštěvníkům ze SSSR uvést konkrétní údaje o životě sovětských vězňů, kteří se v Malé pevnosti chovali přes kruté týrání velmi statečně, návštěvníkům z NDR i NSR můžeme přiblížit hroznou situaci rasově pronásledovaných z říše v terezínském ghettu i v Malé pevnosti atd. Stejně tak již dnes můžeme konkretizovat těžký život vězňů na příkladech odbojových skupin z jednotlivých částí českých zemí.

Mimořádnou pozornost věnujeme tomu, aby v průvodcovských výkladech nebylo jen líčení hrůzných poměrů, ale aby byl dostatečně ukázán i aktivní boj vězňů. Terezínská Malá pevnost i terezínské ghetto byly průchozími koncentračními tábory. Věznové tu nezůstávali dlouho, většinou jen několik týdnů, nejvýše měsíců. Proto se tu také nemohla vytvořit pevná ilegální organizace, jako tomu bylo v „klasických“ koncentračních táborech (například Dachau, Buchenwald aj.), přesto zde však ilegální práce existovala. Výrazně se v ní uplatnil mj. národní umělec E. F. Burian, instruktor 1. ilegálního ÚV KSČ Václav Sinkule, člen 2. ilegálního vedení KSČ Jan Černý, spolupracovnice téhož vedení Milada Pixová a řada dalších. Chceme, aby si mládež přicházející do Památníku Terezín vytvořila reálný obraz hrdinné odbojové činnosti prováděné v nejhrošších podmínkách, tvořila si i citový vztah k těmto velkým antifašistickým bojovníkům.

Již v minulých letech jsme došli k závěru, že sebelépe provedená prohlídka Malé pev-

nosti je přece jen příliš krátká a její působení jednorázové, a že proto nedosáhneme touto exkurzí vždy potřebného účinku. Tato skutečnost nás vedla k prohloubení spolupráce se školami. Naši pracovníci připravují na vybraných školách přednášky pro mládež, které předcházejí návštěvě památníku či pionýrským slibům. Jsme si vědomi, že takto můžeme – vzhledem k počtu našich pracovníků – postihnout jen menší počet škol. Proto jsme po dohodě se Severočeským KNV před 2 lety otevřeli semináře pro učitele. A právě v těchto dnech k nám přicházejí z jednotlivých okresů Severočeského kraje ředitelé škol a okresní školní inspektoři. Zajišťujeme pro ně podrobnou prohlídku Památníku Terezín, konzultujeme s nimi přípravu dětí na exkurzi a zároveň i způsob výkladu pro jednotlivé věkové stupně. Nejde zatím o semináře takového rozsahu, o jakých bude mluvit s. Trostoff, ale i tato jednodenní setkání se projevují příznivě ve zkvalitnění naší výchovné práce. Protože ani takto nebudeme moci postihnout školy z celého Československa, budeme v budoucnu zpracovávat metodické listy, které dáme k dispozici všem školám.

Důležitým prostředkem výchovné činnosti s mládeží jsou také putovní výstavy. Přípravujeme je většinou ve velikosti umožňující umístit je v omezených prostorách škol a učňovských zařízení. Zaměřujeme je na náměty mládeži blízké. V poslední době šlo především o výstavu „Mládež v odboji“ a výstavu motivovanou perzekucí českého studentstva – „17. listopad 1939“. Na další pětiletku připravujeme výstavy věnované nejdůležitějším mládežnickým odbojovým organizacím a jejich perzekuci nacisty. Putovní výstavy zapůjčujeme bezplatně především školám a učňovským zařízením. Při jejich otevření zajišťujeme úvodní projev a předáváme i metodické pokyny pro práci s výstavou. Naše putovní výstavy shlédne ročně asi 100 000 návštěvníků mimo památník. V naprosté většině to jsou mladí lidé.

Jsme si vědomi, že zvláště na dospívající mládež výrazně působí umělecká tvorba, proto jsme začali před několika lety v Památníku Terezín budovat galerii děl s protifašistickou a protiválečnou tematikou. Díky mimořádnému pochopení ministerstva kultury České socialistické republiky, které nám ze svých nákupů věnovalo mnoho výtvarných děl, a díky soustavné podpoře Severočeského KNV, se nám během několika let podařilo vybudovat skutečně jedinečnou galerii, v níž můžeme návštěvníkům ukázat díla nejlepších představitelů českého výtvarného umění třicátých a čtyřicátých let i práce současných umělců. Tento soubor vzbuzuje mimořádnou pozornost zvláště studentské mládeže.

Pochopení jsme našli i u Československého státního filmu, který pro potřeby Památníku Terezín zhotovil několik dokumentárních filmů. Jejich promítání zařazujeme do prohlídek areálu Malé pevnosti. Tyto filmy rozhodně prohlubují vlastní výklad. Velmi sugestivně působí, a to i na mladší děti, film o dětech vězněných v terezínském ghettu, dětech, které stvořily světoznámé kresby a které téměř všechny zahynuly v plynových komorách v Osvětimi - Březince. Na starší mládež má výrazný vliv film o posledních dnech Malé pevnosti nebo dokument o nepotrestaném válečném zločinci, šéfu pražského gestapa, dr. Gerkovi. Výklad pro starší mládež většinou zahajujeme v síni tradic Památníku Terezín, kde mládeži promítáme audiovizuální program, ukazující hrůzný život i hrdinství vězňů Malé pevnosti.

Velký význam pro naši práci s mládeží má i Národní hřbitov v prostorách před Malou pevností. Jsou tam pohřbeny tisíce obětí koncentračních táborů v Terezíně a v Litoměřicích. V těchto místech skládají pionýrské sliby chlapci a děvčata z okolních škol. Těmto slibům předchází příprava na školách, kterou provádějí buď pracovníci Památníku Terezín, nebo po dohodě s námi učitelé. Při skládání slibu promlouvá k pionýrům některý z vedoucích pracovníků památníku, jindy bývalý vězeň, případně odbojový pracovník. V upomínku na svůj slavnostní slib dostávají pionýři pamětní list připravený Památníkem Terezín. Pionýrské sliby skládají děti poměrně velmi mladé (8–9 let), ale přesto v nich toto první setkání s místem nacistických hrůz zanechává hluboké a trvalé dojmy.

Na Národním hřbitově skládají své přísahy také vojáci. Jde o mládež starší, která má poměrně rozsáhlé znalosti o době nacistické okupace, ale ani v tomto případě neopomíjíme řádnou přípravu. Provádíme ji opět buď sami, nebo se na ní podílejí političtí pracovníci vojenských jednotek. Vojenské přísahy na Národním hřbitově se zvláště v posledních le-

tech stávají velkými manifestacemi za mír, proti fašismu a válce, jichž se vedle nováčků vojenské služby pravidelně účastní na deset tisíc jejich nejbližších příbuzných a přátel.

Největší každoroční událostí v činnosti Památníku Terezín, na níž se výrazně podílí mládež, je mírová manifestace v měsíci květnu. V tomto případě nejde o akci pouze Památníku Terezín. Na její přípravě se podílejí ústřední orgány Národní fronty, stranické orgány, vláda naší republiky i vedoucí orgány Severočeského kraje. Mírová manifestace v Terezíně je slibem věrnosti ideálům, za něž bojovali nejstatečnější lidé nacisty ovládané Evropy, slibem věrnosti Československé socialistické republice, zásadám svobody a míru. Na Národním hřbitově nastupuje v tento den tři tisíce pionýrů, kteří pokládají k pomníčkům kytičky jako projev úcty k těm, kdož se osvobození nedožili. Vedle pionýrů se účastní mírové manifestace další tisíce mladých lidí. Jde skutečně o demonstrativní přihlášení účastníků k zásadám míru a přátelského soužití mezi národy celého světa. Svou vysokou uměleckou i ideovou hodnotou zanechává mírová manifestace v Terezíně skutečně hluboký dojem ve všech jejích účastnících.

Mohl bych uvést ještě celou řadu forem činnosti naší instituce s mládeží. Protože však čas naší konference je omezen, zmíním se jen stručně o některých z nich.

Památník Terezín je každoročně místem různých srazů a mítinků mládeže k významným historickým událostem nebo k některým důležitým problémům současnosti. Tato shromáždění vyznívají vesměs na podporu mírové iniciativy Sovětského svazu a ostatních socialistických zemí. Památník je také cílem nebo alespoň zastávkou různých etapových pochodů, organizovaných Svazem socialistické mládeže nebo tělovýchovnými organizacemi. I v těchto případech připravujeme pro účastníky materiály o dějinách Terezína v době okupace. Chceme tak dosáhnout toho, a do značné míry se nám to daří, aby Terezín nebyl pro účastníky těchto sportovních akcí jen náhodnou zastávkou, ale stal se i prostředkem ideové výchovy. Velmi nás těší, že se nám podařilo každoročně zajistit návštěvu účastníků Mezinárodního závodu míru mládeže v Terezíně. Pracovníci Památníku Terezín pro ně připravují speciální výklad s údaji o perzekuci občanů těch zemí, z nichž závodníci pocházejí.

Výrazně se spolupráce s Památníkem Terezín projevuje i v činnosti vojenské posádky v Terezíně. Pracovníci památníku přednášejí vojákům, spolupráce obou institucí vedla ke vzniku některých akcí, které se hlásí k odkazu bojovníků proti fašismu. Chtěl bych alespoň uvést přespolní běh na počest 17. listopadu 1939 nebo pravidelně pořádaný pochod Terezín—Lidice. Ve výčtu by bylo možno pokračovat.

Nakonec mi dovoluji ještě několik slov ke spolupráci na úseku výchovné práce s jinými institucemi. Máme již několikaleté, velmi dobré zkušenosti ze spolupráce s Muzeem SNP v Banské Bystrici. Společně jsme připravovali několik výstav, na výběru materiálů se podíleli pracovníci obou institucí. Některé výstavy si vyměňujeme. Myslím, že tato spolupráce je cenným příspěvkem k rozvíjení bratrských vztahů mezi oběma našimi národy. Výraznou pomocí byla i spolupráce s polským kulturním střediskem v Praze. Již několik let nám zapůjčuje výstavy, kterých využíváme v práci s mladými lidmi. Některé z těchto výstav připravilo Státní muzeum v Osvětimi. Prostřednictvím Polského kulturního střediska v Praze tak můžeme využívat pomoci a práce i tohoto muzea. Léta se úspěšně rozvíjí spolupráce s Národním památníkem Sachsenhausen, s nímž máme družební smlouvu.

Myslím, že jedním ze závěrů naší konference by měla být výzva k dalšímu rozšiřování spolupráce právě na úseku výchovné práce s mládeží."

Za spoluorganizátora mezinárodního symposia památníků, Československý svaz protifašistických bojovníků, promluvil o činnosti svazu mezi mládeží s. Josef Pašek. Uvedl:

„Práce s mládeží je často námětem jednání i našeho svazu. Hledáme nové formy, které by spojovaly historii našeho odboje s potřebami současnosti.

Ve spolupráci s organizacemi Národní fronty, národními výbory, školami, působíme podle místních podmínek. Využíváme nejen památná místa odboje, ale i další místa bojů i utrpení. Poslední dobou se nám daří podněcovat zřizování síní revolučních tradic v různých místech (na školách, v závodech, ve vojenských posádkách), které připomínají nejen

hrdiny protifašistického odboje celostátního charakteru, ale dokazují, že boj za osvobození vlasti a proti fašismu byl záležitostí celého národa.

Víme, že formování mladého člověka probíhá v podmínkách ostrého zápasu, jehož součástí je boj o vědomí lidí. Reakční síly světa se snaží mládeži infikovat falešné hodnoty, dezorientovat ji iluzemi a pochybnými vzory. Proto ani my, věrní odkazu všech obětí protifašistického boje, nemůžeme a nesmíme se uzavírat do cel a bunkrů minulosti, ale musíme se stát součástí všech pokrokových, revolučních, protifašistických sil současného světa, těch, kteří bojují proti všem formám fašismu.

Nejrozšířenější jsou přednášky a besedy s mládeží. Vystupují v nich funkcionáři a propagandisté svazu na školách, v učilištích i jinde, zejména o různých výročích. Velmi úspěšné jsou besedy s přímými účastníky odboje, pořádané v rámci výuky občanské výchovy a dějepisu jako doplňky k probírané látce. Tak se převážná část mládeže ze základních a středních škol setká a beseduje s propagandisty našeho svazu.

Každoročně pořádá svaz dvě velké akce zaměřené především na mládež. Jsou to Mezinárodní pamětní dny odboje od 11. dubna do 9. května a Týden boje proti fašismu od 30. září do 6. října. Na členy učitelských a profesorských sborů působíme, ve spolupráci se školskými orgány, na seminářích k vybraným tématům odboje. Mezi mládeží jsou oblíbené různé sportovní hry spojené s protifašistickou tematikou, pochody po místech partyzánských bojů, různé soutěže, kvízy i návštěvy památných míst. Pod vedením našich lektorů připravujeme autobusové a vlakové zájezdy nejen po naší vlasti, ale i do SSSR, NDR, PLR.

V roce 1979 uspořádal náš svaz 8500 besed a přednášek s dělnickou, učňovskou a zemědělskou mládeží, kterých se zúčastnilo více než 640 000 mladých lidí. Ve školách se konalo 24 000 besed s účastí 1 720 000 mladých lidí. Uspořádali jsme 1250 tematických výstav, které navštívilo na 500 000 osob. Zájezdů a dalších akcí k památným místům bylo dva a půl tisíce s účastí 600 000 osob.

Rozsah masového působení svazu klade vysoké nároky na kvalitu práce s mládeží. Proto svazové orgány věnují mimořádnou pozornost formám a metodám propagandistické práce. Pro lekory, referenty a propagandisty pořádají federální ústřední výbor, ústřední výbory národních svazů i okresní výbory semináře, na kterých přednášejí významní představitelé našeho veřejného a politického života, historici a přední funkcionáři svazu. Na některé semináře zveme i lekory ze zahraničí.

K šíření revolučních, protifašistických tradic úspěšně využíváme sdělovací prostředky: tisk, rozhlas, televizi, film.

Živé spojení mezi odkazem minulosti s potřebami dneška – to je základ naší práce, kterou i nadále chceme úspěšně naplňovat, aby již nikdy nebyl fašismus, aby svět nemusel prožít podobnou, ba ještě hroznější válku, než jakou prožila naše generace."

Na sympoziu promluvil zástupce Komitétu veteránů Velké vlastenecké války soudruh Polikarenko. Z jeho projevu vyjímáme podstatnou část:

„Poznatky z historického boje evropských národů proti fašismu, z útrap, které lid vytrpěl, se dostávají k mládeži nejrůznějšími cestami. Nejvíce však na mladé působí vyprávění samotných vězňů koncentračních táborů. Ale tito lidé, bohužel, od nás stále ve větším počtu odcházejí. Do jisté míry je mohou nahradit právě archivní dokumenty a předměty. V tom vidíme význam muzeí založených v místech bývalých fašistických koncentračních táborů.

Ve svých referátech jste již zdůraznili, že důležitými nástroji, zejména k výchově mládeže, jsou v těchto muzeích vystavené exponáty, fotografie nebo makety koncentračních táborů, mučící přístroje, všechno to, co se používalo k ponižení lidí, dále dokumenty o poravě mladých lidí, dětské botičky a oblečení dětí, které zahynuly v táborech. Všechny tyto exponáty vedou k tomu, že návštěvník, zejména mladý, je ořesen a zůstává v něm nezahladitelná stopa.

V Sovětském svazu se nedíváme na mladé jenom jako na návštěvníky, ale také je zapojujeme do vytváření samotných muzeí. Od 20. dubna do 24. září se konal v Minsku 9. Všesvazový slet mladých, pochod na místa revolučních bojů (v jednotlivých etapách se jej zú-

častnilo na 60 miliónů chlapců a děvčat). Konal se u příležitosti 110. výročí narození V. I. Lenina a 35. výročí vítězství nad hitlerovským Německem. Jedním z jeho hlavních úkolů bylo uctění památky těch, kteří padli za války na frontě a kteří zahynuli ve fašistických koncentračních táborech, a to pod heslem „Nikdo není zapomenut“. Jenom při příležitosti tohoto 9. pochodu vytvořili jeho účastníci 140 000 nových muzeí, „místností a koutků slávy a hoře“.

Celá řada středních škol v naší zemi má také svá muzea. Jenom v Moskvě má takováto muzea šest škol. Například na 752. střední škole Babuškinského obvodu v Moskvě je již patnáct let zřízeno antifašistické internacionální muzeum. Veškerou práci spojenou s jeho vybudováním zajišťovali žáci a učitelé. Muzeum udržuje kontakty s mnohými vězni koncentračních táborů i ze zahraničí. Plodná spolupráce je s muzeem v Buchenwaldu. Zajímavý byl také „Soud žáků nad fašismem“. Veřejnými žalobci byli žáci, exponátů se použilo jako důkazů o zločinech fašistů. Ve škole se již vystříдалo sedm generací žáků, kteří spoluvytvářeli toto muzeum.

Všechny školy v naší vlasti pořádají takzvané hodiny statečnosti, které jsou také věnovány obětem fašismu v koncentračních táborech. Každým rokem od 3. do 9. května drží komsomolci stráž u pomníků. Společně s válečnými vysloužilci hodnotí výsledky pátrání po zmizelých hrdinech, opravují hroby vojáků a vlastní památníky. K mnohým památníkům války kladou novomanželé květiny. Účastí na protifašistických akcích získávají mladí lidé pocit občanské odpovědnosti, stávají se dospělejšími, vážnějšími, vzniká v nich aktivní životní postoj a začínají si citlivěji všimnout všeho, co se děje ve světě.“

Mezinárodní sympozium památníků pozdravil jménem kolektivu pracovníků Muzea Kl. Gottwalda soudruh Koudelka.

Ve svém projevu upozornil na nový způsob, jakým je v tomto muzeu prováděno seznamování mladých lidí s dějinami dělnického hnutí a KSC, s metodou takzvaných etapových lekcí. Mládež je seznamována s historií po částech, což umožňuje podrobněji vysvětlit určitou etapu historie.

V závěru řekl: „Vážení přátelé, soudružky a soudruzi, výchova mládeže je jednou z nejsložitějších problematik v naší ideologické a politicko-výchovné práci. Vyžaduje neustálé rozšiřování a zkvalitňování naší práce, nutí uplatňovat všechny vědomosti, zkušenosti a využívat jich co nejefektivněji. Přitom je naší snahou postupovat komplexně a diferencovaně. Takový přístup neobyčejně umocňuje práci s mládeží.“

Za Muzeum Dachau promluvila jeho ředitelka paní Barbara Distelová.

Ve svém projevu uvedla, že návštěvnost Muzea Dachau rok od roku stoupá. Za patnáct let existence dosáhla již počtu 7 000 000 návštěvníků. Podíl škol a mládeže nadprůměrně stoupá v posledních letech; návštěva Dachau se ve stále větším měřítku stává součástí vyučování. Protože Dachau je jediný velký památník v NSR, přichází stále více skupin i z nebayorských oblastí. Informovanost mladých účastníků je rozličná; vyžaduje daleko více péče než ostatní skupiny návštěvníků.

„Vzhledem k personálním potížím snažíme se zlepšovat informační materiál a navazovat kontakty s učiteli již před návštěvou. Na podkladě výzkumu jsme zjistili, že památník podává zhruba tuto informaci: V Dachau byl zřízen první koncentrační tábor v nacistickém Německu pro likvidaci politických pracovníků, byla to škola SS a organizace SS zůstala dodnes na celém světě symbolem nelidskosti.“

Dorůstající generace se snažíme informovat co znamenal německý fašismus do všech důsledků. Učitelé a vedoucí skupin, kteří se předtím touto tematikou zabývali málo, jsou často díky návštěvě podnětni k většímu zájmu a snaží se obstarat si další materiál.

Proti prohlídkám v tradičním stylu však existují základní námítky:

1. Mladí návštěvníci zaujmou k prohlídkám pasivní konzumní postoj, poslouchají sice, ale nemusí se sami na nich nijak aktivně podílet.
2. Téma se nehodí k tomu, aby se sem přenášely způsoby provozované průvodci cizinců.

3. Žijí sice ještě bývalí vězňové, kteří se starají o mladé skupiny při prohlídce, ale jejich malý počet stojí v ostrém rozporu k poptávce a potřebě. Pro některé bývalé vězně znamená tato opakující se konfrontace s minulostí těžko hodnotitelnou námahu.

Abyste se dosáhlo toho, že návštěva v památníku se stane pro mladé pozitivní zkušeností, je třeba podle nás dodržovat následující:

1. Věcnou přípravu, pokud možno s literaturou, filmovým materiálem, diapozitivy atd.
2. Při exkurzích v památníku by měla být k dispozici doprovázející osoba pro případné dotazy.
3. Bezpodmínečně po návštěvě je nutno organizovat rozhovory, při nichž se mohou zodpovědět dotazy, připomínky a výhrady. V ideálním případě by se mohl rozhovoru zúčastnit bývalý vězeň a vyprávět ze svých vlastních zkušeností. Stále se ukazuje, že na mladé velice působí osobní setkání s protivníkem nacionálního socialismu.

Chceme v příštím roce vybudovat potřebné diskusní místnosti pro přespolní návštěvníky. Často jsme zjistili, že mladí návštěvníci velice citlivě reagovali, když se na základě vystavených dokumentů poprvé dozvěděli, že v jejich městě byl tábor, patřící ke koncentračnímu táboru Dachau. V mnoha případech si přáli dále vyzvědět, co se v jejich městě v letech 1933–1945 dělo.

O výchovné práci Památníku v Mauthausenu promluvil dvorní rada Kurt Hacker. Z jeho projevu vyjímáme:

„Nejdůležitějším místem pro výchovu mladých návštěvníků není jen vlastní tábor, ale muzeum s kinosálem, které jsou umístěny v bývalé vězeňské nemocnici. V posledních třech letech činil podíl mládeže mezi návštěvníky 23–27 %. Byli to většinou mladí mezi 14 až 20 lety. K dispozici jsou jim jednak průvodci z řad bývalých politických vězňů, jednak studenti. Minimum informací získají také prostřednictvím videokazet a zvukových záznamů. Dvouhodinová prohlídka končí vždy výzvou, aby se v budoucnosti zabránilo všemu, co by vedlo k novému Mauthausenu.

Zvláštní poslání památníku vidím v tom, že může působit na skupiny a výpravy státní exekutivy, tedy policie a armády, na budoucí důstojníky a poddůstojníky. V dohledné době absolvují všichni rakouští policejní a vojenští zaměstnanci i vyšší důstojníci školení ve formě úvodu do problematiky fašismu právě v prostředí Památníku Mauthausen.

Práce s mládeží mimo památník se děje jen na vyzvání škol nebo institucí. Chybí zde systematickosti. Zato se náš památník podílí, byť jen ve skromné míře, na vyučování dějepisu. Ministerstvo školství nechalo vypracovat takzvaný „kufr médií“, sbírku monografií o moderních dějinách Rakouska. Jedná se o zvukové záznamy, reprodukce plakátů a dokumentů. Tyto materiály jsou rozdávány na všech školách. Mauthausen je v nich velice výstižně dokumentován.“

Ve své zprávě mluvila Krystyna Oleksy o zkušenostech z práce osvětivského muzea. První informace se týkala používání audiovizuálních prostředků v muzeu:

„Vzhledem k tomu, že úroveň vzdělání návštěvníků je stále vyšší, jsou jejich požadavky, týkající se obsahu i kvality výstavy a způsobu prezentace, také čím dál náročnější. Návštěvník muzeí, zvláště z řad mládeže, očekává často výklad v nové formě. V tomto případě jde o používání různých druhů audiovizuálních prostředků, které obohacují pobyt v muzeu, zapojují návštěvníka do aktivního vnímání a plnějšiho pochopení prezentovaného a rovněž v některých směrech nahrazují osvětivé pracovníky. Z různých audiovizuálních prostředků používáme v polských muzeích nejčastěji diapozitivy, filmy a zvukové nahrávky.

Z audiovizuálních prostředků ve Státním muzeu v Osvětimi - Březince tuto úlohu plní především dokumentární film „Kronika osvobození tábora“, kterou promítáme denně v různých jazykových verzích v kinosále muzea. Tento film zhlédne během roku až 60 % návštěvníků.

První stálá výstava, která je řešena jako svého druhu audiovizuální představení, je věnována boji a utrpení židovského národa v letech 1933–1944. Když návštěvníci procházejí

jednotlivými sály této výstavy, mohou vidět na monitorech filmy trvající 3–10 minut. Jsou to úryvky nebo sestřižené fragmenty dokumentárních filmů, tematicky spojených s problematikou předváděnou v místnosti. Významnou úlohu plní na této výstavě hudba, která je doplňkem filmu, stejně jako hudba reprodukováná z magnetofonového pásku, která bývá úvodem pro další informace a umožňuje vytvořit příslušnou atmosféru. Ve všech odpovědích mládež uvedla, že právě tato výstava jim pomohla nejhluběji se vcítit do ovzduší tábora a lépe pochopit, co byl hitlerismus. Kromě této výstavy zaujal mladé také film Kronika osvobození tábora a expozice Boj a utrpení židovského národa. Tato forma činnosti muzea, podle slov mladých lidí, kteří nepoznali válku, na ně nejvíce působí.

V rámci soustavné spolupráce s mládeží pořádáme také filmová sympozia. Sympozia se účastní mládež posledních tříd středních škol, která během výuky dějepisu probírala již druhou světovou válku. Než se zúčastní sympozia, je během besed s pracovníky muzea a bývalými vězni blíže seznámena s tematikou týkající se boje, utrpení a mučednictví.

Když mluvíme o způsobech využití audiovizuálních prostředků, musím se také zmínit o tom, jak se jich využívá během manifestací. Megafony v areálu manifestací používáme nejen pro účely informační, ale často je využíváme pro realizaci programu speciálně připraveného pro určitou příležitost. (Básně, próza, hudba, světelné efekty.)

Aby muzeum získalo odpovědi na otázky, které jej zajímají, byly provedeny v letech 1959–1979 výzkumy:

V r. 1959 sondážní výzkumy mezi mladými návštěvníky, kteří navštívili muzeum v organizované skupině s vychovatelem nebo učitelem.

Byly zkoumány názory několika desítek skupin mládeže ze základních škol. Mládeži byly rozdány dotazníky, které po vyplnění měla poslat do muzea. Větší část dotazníků nebyla vrácena.

Výsledky průzkumu – kromě charakteru improvizace – ukázaly velký zájem mládeže o historii koncentračního tábora, nedostatečný stupeň osvojení získaných vědomostí s přihlednutím k stupni příslušného vzdělání.

Vědecko-osvětové oddělení prostudovalo učební osnovy dějepisu a polského jazyka na základních i středních školách a postaralo se o to, aby ministerstvo osvěty jako věkovou hranici, vhodnou pro prohlídku martyrologického muzea, stanovilo u mladistvého diváka na 14 let.

V letech 1966, 1967 a 1968 byl proveden výzkum u mladých, kteří se bezprostředně s událostmi II. světové války neseťkali a jejich průběh poznali z ústního podání, školní výuky, literatury a filmů. Mladý divák ve školou organizovaných skupinách tvořil tehdy více než 20 % návštěvníků.

Anketa byla provedena na místě panelovou metodou s vybranou reprezentativní skupinou. Bylo zjištěno, že:

1. Vyšší úroveň v znalosti dějin II. světové války a utrpení polského národa projevila mládež, která částečně znala tyto problémy z ústního podání rodičů nebo příbuzných, kterých se tragické události II. světové války dotýkaly bezprostředně.
2. Dostatečné poznatky získala mládež, která sice ještě neprobírala povinnou látku v učebních osnovách, ale kterou vychovatel-učitel připravil na návštěvu v průběhu vyučovací hodiny, a také ta mládež, která se ve škole zúčastnila přípravné lekce pořádané muzeem, nebo přednesené pracovníkem muzea a ilustrované filmem o táboře.
3. Nejslabší výsledky měla mládež, která nebyla připravena na prohlídku osvětivského muzea.

Zájem o historii II. světové války a okupace nepoklesl. Tento zájem existuje u mladého i staršího pokolení, je větší u mužů než u žen, ale závisí také na stupni vzdělání. Cím vyšší vzdělání, tím je větší zájem o historii."

Eduard Dziadzo, ředitel Státního muzea v Majdanku, promluvil o zkušenostech s mladými návštěvníky. Uvedl:

„Stálými muzejními expozicemi prošlo v období 35 let několik generací mládeže. Pro-

cento mladých návštěvníků činí 50–60 %₀. Proto připravujeme výstavy s přihlédnutím k této skutečnosti. Před vstupem do expozice má mladý člověk možnost zhlédnout film o osvožování tábora.

Jasně si uvědomujeme, že jednorázové zhlédnutí muzea nemůže poskytnout mladému návštěvníkovi širokou orientaci. Abychom vzbudili maximální zájem školní mládeže o tuto problematiku, přešli jsme na spolupráci se školami. Tato iniciativa byla podchycena přes odbory školství a řadu let se spolupráce „muzeum–škola“ rozvíjí plodně. Nejlepším dokladem jsou přípravné hodiny, organizované v muzeu nebo též ve škole našimi pracovníky. Mládež tak má možnost ověřit si obecný výklad učitele. Není třeba dodávat, jaký to má význam pro porozumění celé otázce a pro povzbuzení samostatnosti myšlení žáků.

Na přání mládežnických organizací a síní národních tradic zhotovujeme soubor snímků a fotokopii dokumentů, týkajících se tábora v Majdanku, jež zároveň postupujeme zájemcům doma i v zahraničí. Mimo to poskytujeme pomoc školám a mládežnickým klubům při organizování nových síní národních tradic.

Síním, které vlastní nejzajímavější expozice, se udělují odměny a vyznamenání. Ve snaze o neefektivnější práci jsme spolu s ministerstvem osvěty a výchovy a s městskými školskými odbory připravili v r. 1976 konferenci patronů síní národních tradic z Lublinského kraje. Na programu konference byla následující témata: Zásady hromadění sbírek a praktická činnost síní tradic, estetika expozice, uchovávání a konzervace sbírek, a jak síně národních tradic pomáhají ve výchově k vlastenectví.

Ne všichni mají možnost prohlédnout si naše muzeum. Mysleli jsme na ně a připravili řadu putovních výstav. Víme, že značné procento návštěvníků tvoří mládež. Proto směřují výstavy do škol, knihoven, domů kultury a klubů; všemožně se staráme, aby výstava byla srozumitelná.

Úplně jinou formou spolupráce s mládeží jsou mládežnické výtvarné výstavy. Naše muzeum bylo iniciátorem výtvarné soutěže, vypsané pro školní mládež a tematicky spojené s koncentračním táborem v Majdanku.

U příležitosti Mezinárodního roku dítěte muzea Osvětim, Stutthof a Majdanek zorganizovala vědecké sympozium na téma „Pomoc dětem v době hitlerovské okupace“. V referátech i diskusích byla ukázána jedna z nejcněnějších stránek tragického období války. Zvláště pro shromážděnou školní mládež, ale i pro vědce, to byla dojemná ukázka vlasteneckého postoje obyvatel za okupace. Cenné bylo, že mládež měla bezprostřední možnost setkat se s organizátory této pomoci.

V průběhu mnoha let existence muzea se polská mládež i mládež ze zahraničí aktivně zúčastňovala na jeho úpravách a údržbě. Je to jedna z forem vyjádření úcty mládežníků umučeným vězňům.“

Zástupce Státního muzea ve Stuttgartu s Drynk promluvil o zvláštностech práce s mládeží v tomto muzeu. Uvedl:

„Muzeum Stutthof má specifickou lokalizaci, neboť je na mořském pobřeží, a tak jej navštěvují hlavně rekreatanti a turisté, kteří zde tráví dovolenou. Proto také návštěvnost muzea je největší v období od května do září.

Muzeum organizuje v letních měsících přehlídky hraných a dokumentárních filmů týkajících se druhé světové války, a to hlavně filmů pro mladé.

Vzhledem k psychické zátěži je naše expozice přístupná mládeži, které ukončila 13. rok věku. Pro mladší děti zajišťujeme v letní sezóně odbornou péči v dětské síni, kde čekají na návrat rodičů, kteří si prohlížíjí naše muzeum. Jelikož jsme si vědomi významu umění, jedna budova muzea je určena výstavám uměleckých děl, která seznamují návštěvníka s daným tématem.

Velmi úspěšná je naše spolupráce s vysokoškolskou mládeží. V dějepisném kroužku gdaňské univerzity působí stutthofská sekce, která se mj. zabývala dějinami tábora a evakuací vězňů po souši. Přitom shromažďovala výpovědi očitých svědků. V březnu 1971 stutthofská sekce zorganizovala vědecké zasedání na téma „Svědectví, jako historický pramen“

V květnu 1971 se na lékařské fakultě v Gdaňsku konalo vědecké zasedání na téma „Lékařská problematika v hitlerovských koncentračních táborech“.

Pod vedením vědeckého pracovníka našeho muzea shromáždili studenti Univerzity Mikoláše Koperníka z Toruně a stutthofské sekce materiály na téma „Vedlejší tábory Stutthofu, které byly v letech 1944 a 1945 zřízeny v chelmské oblasti“.

Muzeum také poskytuje pomoc při diplomových pracích o bývalých koncentračních táborech. Na torunské univerzitě se v letech 1973–1975 a 1977–1979 ustavily stále šestičlenné skupiny, které se zabývaly historií Stutthofu. Toto téma studovali i studenti z Gdaňska a Slupska. Všechny práce byly vypracovány na základě materiálů, kterými disponuje muzeum. Práce dosáhly vysoké vědecké úrovně.“

O výchovném působení Národního památníku Buchenwald a o práci s učitelským aktivem promluvil soudruh Hans Trostoff. Jako příklad uvedl schéma semináře pro učitele.

„Průzkum ukázal, že dodnes navštěvuje mnoho žáků se svými učiteli náš památník, avšak tyto návštěvy nevyvolávají vždy trvalý dojem. Jaké jsou příčiny?

1. Návštěva Buchenwaldu nebyla cílevědomě připravena, scházela příprava žáků na návštěvu. Učitel nevytíčil vzdělávací a výchovný cíl.
2. Buchenwald byl navštíven jako celek, to znamená, že děti viděly film, bývalý tábor, muzeum, památník. Čtrnácti- až patnáctiletá mládež vše nestačila „strávit“.
3. Návštěva Buchenwaldu byla příliš málo zapojena přímo do vyučování dějepisu. Mnozí učitelé nepřemýšleli o tom, zda návštěvu Buchenwaldu spojit s rozpracováním látky jejím opakováním nebo zda by pomocí návštěvy Buchenwaldu neměli systematizovat přednášenou látku. Často jim k tomu chyběly potřebné zkušenosti.

Museli jsme nalézt nové cesty a metody, abychom učitele více zapojili do celkového procesu přípravy, do procesu provedení a vyhodnocení exkurze do Buchenwaldu.

I u nás – a tady se už o tom hovořilo – existovaly písemné pokyny školám v našem kraji. Obrátili jsme se však i na jiné kraje, z kterých přichází většina návštěvníků našeho muzea. Rozeslali jsme návrhy příprav žáků různých tříd, návrhy k určitým tématům exkurze. Vycházeli jsme přitom vždy z učebního plánu příslušných tříd. Chtěli jsme zabránit tomu, aby si prohlédli celý Buchenwald. Taková prohlídka trvá mnoho hodin. To znamená, že třídy si nemohou v rámci jedné návštěvy osvojit dějiny koncentračního tábora. Proto spolupracujeme s učiteli a pořádáme pravidelné kurzy pro učitele; děláme je již za několik let. Konají se v prvním týdnu zimních prázdnin. Účastníci dostanou během pětidenního kursu mnoho praktických pokynů, týkajících se využívání výsledků kursu v rámci výuky.

Program roku 1981 počítal s tímto průběhem (v únoru 1981):

Úvodem prvního dne se promítne dokumentární film „... a každý měl své jméno“. Je to film, který předvádíme úvodem návštěvy v Buchenwaldu asi sedmdesáti procentům návštěvníků. Pak následuje dvouhodinová přednáška na téma „Protifašistické hnutí odporu 1933–1945 pod vedením KSN“. Jde o výklad, který se v podstatě soustřeďuje na odpor proti nacistické politice v Německu. Těžištěm kursu je šestihodinová přednáška prof. Waltera Bartela (strávil 6 let jako vězeň) na téma „Fašistické koncentrační tábory jako nástroje přípravy války a projev státně monopolního kapitalismu. – Protifašistické hnutí odporu v koncentračním táboře Buchenwald.“ Také po této přednášce, která je rozložena do dvou dnů, budou mít učitelé možnost klást otázky. Po výkladu prof. Bartela následuje přednáška o ilegální vojenské jednotce (organizaci) v koncentračním táboře Buchenwald a o ozbrojeném povstání 11. dubna 1945. To vedlo k osvobození tábora vlastními silami.

Druhého dne odpoledne, kdy účastníci jsou seznámeni s dějinami koncentračního tábora, následuje prohlídka v terénu a návštěva muzea. Večer je na programu pohovor s bývalými vězni Buchenwaldu.

Třetího dne následují dvě přednášky, které se osvědčily jako doplnění dané problematiky a které jsou přijímány s velkým zájmem. Nejdříve hovoří prokurátor z generální prokuratury o postoji NDR při stíhání nacistů a válečných zločinců a viníků za zločiny proti lidskosti. Pak následuje lecke o základních principech a formách politicko-ideové výchovy

ve školách v NSR, se zvláštním zřetelem na líčení fašismu a antifašistického odboje v historiografii a školní literatuře.

Čtvrtý den je věnován výlučně pedagogické a vychovatelské práci. Začíná tříhodinovou přednáškou o cílech a metodách využití Národního památníku Buchenwald ke komunistické výchově mládeže; potom následují metodické prohlídky v malých skupinách. Odpoledne se koná seminář, jehož účastníci mohou vyjádřit své názory k tomu, co slyšeli a viděli, mohou se ptát a navrhnout vlastní průběh exkurze.

Poslední den kursu začíná přednáškou o architektonickém a uměleckém utváření Památníku Buchenwald. Na toto téma hovoří jeden z autorů památníku.

Kurs končí důkladným vyhodnocením. Ukázalo se vhodné, když vedení kursu, zvolené z jeho účastníků, program zhodnotí. Slyšeli jsme tak mnoho návrhů na zlepšení.

A nyní ještě několik slov o dalších metodách spolupráce s učiteli a orgány vzdělávání, praktikovaných v posledních letech. Začínající učitelé z Výmaru a okolí přicházejí na jedno odpoledne k nám do Buchenwaldu, kde je seznámíme s možnostmi exkurze. Tato metoda je pro mladé učitele velmi užitečná, neboť si tak osvojují dějiny svého nového působiště."

Ředitel Národního památníku Dora soudruh Kurt Pelný mluvil ve svém příspěvku o práci s mládeží, především s pionýrskou organizací.

Spolupráce se projevuje pořádáním různých akcí, jako jsou sliby a šátkování pionýrů, přísahy vojáků a milice, patronátem FDJ nad památníkem, pořádají se také různé sportovní akce, pochody, nesení spartakiádního ohně. Šedesát mladých kolektivů nese jméno Alberta Kunze, zavražděného v Doře. Dále řekl:

„Uzké kontakty máme s kroužkem mladých historiků. Ve vzdělávacích zařízeních informují o našem táboře, navštěvují bývalé vězně a pomáhají nám nalézat nové exponáty. Tak jsme získali velmi cenné předměty, které byly zhotoveny bývalými vězni. Máme i studenty, kteří plní vědeckovýzkumné úkoly v rámci vypracování diplomové práce, např. v oblasti literatury a umění v antifašistickém odboji. Jejich práce jsme využili u příležitosti 35. výročí vítězství nad fašismem, kdy jsme uspořádali výstavku „Umění za ostatním drátem“. Tam byly tyto exponáty důstojně umístěny.

O práci s mládežnickými kolektivy mluvila soudružka Helena Heimová, ředitelka Národního památníku Ravensbrück. V úvodu připomněla dobré zkušenosti a poznatky, získané v rozhovorech s bývalými vězeňkyněmi. Dále pokračovala:

„V Ravensbrücku jsme začali spolupracovat s kolektivy. Od roku 1971 (kdy jich bylo 60) máme nyní 375 kolektivů, které jsme museli rozdělit podle určitých kritérií. Kolektivům pomáháme příslušnými materiály. Ovšem jméno, které chce kolektiv nést, dostává, až když svou práci dokáže, že si takovou poctu zaslouží. Dříve jsme pořádali společná setkání všech kolektivů, ale tato cesta nevedla k výsledkům. Proto se nyní setkáváme s jednotlivými kolektivy podle potřeby a nutnosti. Dochází k výměně zkušeností a dbáme, aby jednotlivé kolektivy se zabývaly životem toho, jehož jméno si daly do štítu. To se projevuje také tím, že tyto kolektivy nacházejí nové cesty jak působit na své okolí.

O kulturně výchovné činnosti Památníku Sachsenhausen promluvil Hans Biereigel. Připomenul, že z 1,3 miliónu návštěvníků památníků v NDR za rok připadá 250 000 na mládež mezi 14–15 lety.

„Naším cílem je přiblížit mladým lidem nejen historické souvislosti a podstatu německého fašismu, ale vysvětlit jim také, že po 35 letech od porážky fašismu je opět zapotřebí vynaložit odvahu a statečnost. Tyto aspekty výchovného procesu zvláště zdůrazňujeme se snahou vypěstovat u čtrnácti a patnáctiletých charakterové vlastnosti – které byly vlastní antifašistickým odbojářům – odvahu, statečnost, věrnost třídě, vlastenectví a internaciona-
lismus.

Důležitým prvkem výchovy je hovořit s mladými lidmi jako s rovnoprávními partnery.

Často je pouze informujeme co se stalo. Je třeba s nimi vést politické a ideologické rozhovory, vzbuzovat určité emoce, nechat je dojít k vlastním, správným závěrům. Kolektiv třídy se upevňuje, mladí lidé velmi pohnutě hovoří o národních památnících."

O kulturně výchovném využívání památníků odboje, SNP a osvobozovacích bojů na Slovensku promluvil soudruh Štefan Pažur.

V úvodě připomenul, že památníků odboje je na Slovensku na tři tisíce – od prostých až po významná sochařská ztvárnění; od realistických sochařských zobrazení až po dobře srozumitelný symbol anebo znak s úlohou hlubších asociací. Památná místa, pomníky, památníky, se staly nejen vhodnou formou a prostředkem, ale i samotným zdrojem výchovy našich pracujících a zejména mládeže. Formy jejich využití v kulturně výchovné činnosti jsou velmi bohaté, rozmanité a přitom téměř v každém regionu zvláštní. Nejen muzea a školy, ale i další společenské a kulturně osvětové organizace a instituce pořádají pietní návštěvy těchto míst. Brigády socialistické práce přebírají nad nimi patronáty, organizují se sliby pionýrů, přísahy příslušníků armády a lidových milic, odevzdávání občanských průkazů, výučnicích listů, sliby věrnosti republice při odchodu studentů do zahraničí na studii. Pořádají se sportovně branné závody s cílem na pamětním místě.

Každý rok navštíví muzeum SNP téměř půl miliónu lidí, z toho 75 % mládeže. Přímo v muzeu se pořádají různé soutěže, zejména se školní mládeží, pietní akty, filmová představení. Pracovníci muzea napomáhají při realizaci síní odboje v obcích, školách a závodch.

Za národní kulturní památku – Památník Lidice promluvila soudružka Šupíková. Připomněla, že Lidice jsou nejen poutním místem našich občanů, ale doslova lidí z celého světa. Polovina návštěv je z ciziny.

O tom, že lidická tragédie je stále živá, svědčí skutečnost, že se Lidice staly místem vojenských přísah branců a skládání pionýrských slibů pionýrů z mnoha okresů i krajů naší republiky. Různé organizace, podniky, školy i sportovní kluby žádají radu MNV o udělení souhlasu, aby mohly nést název Lidic, Sadu přátelství a míru nebo pojmenování po lidických dětech.

Na 37 brigád socialistické práce nese název „Lidice“, 5 pionýrských organizací název Pionýrský oddíl lidických dětí a v naší obci je pionýrská organizace pojmenována po nejmladším zastřeleném chlapci Josefu Hroníkovi.

Odvody branců z okresu se konají v Lidicích; při této příležitosti vyzývají lidické ženy tyto mladé chlapce, aby přistupovali odpovědně k výkonu prezenční vojenské služby.

Každým rokem ve výročí vyhlazení Lidic pořádají různé společenské organizace kulturní a sportovní akce, jako jsou např. dálkové pochody mládeže, mezinárodní cyklistické závody, literární soutěže. Při významných výročích se organizují setkání mladých lidí s mezinárodní účastí. Všechny tyto akce jsou zakončovány besedou s přímou účastnicí lidické tragédie.

Památníku je rovněž využíváno k instalování různých výstav. Nejpůsobivější byla v roce 1977 pod názvem „Minulost vypovídá“. Byly zde shromážděny autentické dokumenty, které získali studenti katedry etnografie a folkloristiky filozofické fakulty Karlovy univerzity v Praze od občanů z Lidic a okolních obcí.

Již po osm let se pořádá v kulturním domě v Lidicích výstava dětských výtvarných prací, která má velký ohlas ve světě. V roce 1980 došly práce ze 73 zemí. Za nejlepší práce jsou udělovány medaile „Lidice“.

K diskusi se přihlásil také spolupracovník terezínského památníku ing. arch. Jiří Navrátil:

„Památník Terezín doposud spolupracoval i s výtvarnými vysokými školami. Mladí nastávající umělci měli možnost po několik roků vystavovat své práce v prostorách památníku. Byla to převážně díla vztahující se k otázkám míru, proti násilí apod.“

Máme za to, že tyto výstavy, sebevíc působivé, opodstatněné a navštěvované, by mohly být doplněny tvořivou prací vybraných mladých umělců přímo v památníku, a to formou výtvarných symposií pořádaných pravidelně po několika letech. Na těchto setkáních mladých umělců – zástupců národů, postižených perzekucí svých spoluobčanů za druhé světové války, by se zpracovávala daná témata přímo v prostředí a v autentických prostorách kdysi příšerných událostí.

Námět k uspořádání tematických výtvarných symposií se nám zdá uskutečnitelný. Výtvarná symposia existují, není to nic nového, ale výtvarná symposia mladých umělců, pořádaná v památnících druhé světové války, zatím nejsou. Měla by se uskutečnit."

Z vystoupení zástupkyně Státního židovského muzea v Praze soudružky Anity Frankové.

"Státní židovské muzeum sice není památníkem vybudovaným na místě bývalého koncentračního tábora, ale většina jeho sbírek je pozůstatostí po lidech, kteří položili své životy jako oběti fašismu. Tím se naše muzeum stalo také jakýmsi velkým památníkem. Mezi předměty jsou i dokumenty pocházející z období perzekuce židovského obyvatelstva Čech a Moravy za 2. světové války.

Zejména v 70. letech se pracovníci SŽM soustředili na výstavy, vztahující se k problematice koncentračního tábora Terezín, která byla prezentována především prostřednictvím výtvarné a literární pozůstatosti terezínských vězňů. V roce 1979 přistoupili pracovníci SŽM v rámci Mezinárodního roku dítěte k realizaci největší akce, otevření dlouhodobé expozice „Dětské kresby z koncentračního tábora Terezín“ a k přípravě pěti souborů putovní výstavy pod tímž názvem.

Oba české soubory putovní výstavy byly plně využity po celý rok 1979 a kolují do dnešního dne. Byly instalovány v celé řadě měst a obcí v Čechách, na Moravě i na Slovensku. Další dvě pare byla vyhotovena v německém znění. Jedno bylo předáno do Národního památníku Sachsenhausenu, kde byla výstava otevřena 1. 6. 1979 (do poloviny srpna 1979 ji zhlédlo 55 000 návštěvníků). Druhý německý soubor byl v červnu 1979 zaslán antifašistické organizaci Bund der Antifaschisten ve Frankfurtu n. M. Do konce roku 1979 byla v NSR instalována na šesti místech. Pátý soubor ve francouzském znění byl předán v červenci 1979 francouzské antifašistické organizaci v Paříži. Domníváme se, že právě tento druh výstav je nejúčelnější formou využívání materiálů podobného typu (které SŽM z doby války k dispozici má) při působení na mládež. Ohlasy a zkušenosti nám tuto skutečnost potvrdily."

Před závěrem jednání zhodnotil průběh symposia soudruh Josef Pašek:

"Myslím, že jako červená nit se vinula celým našim jednáním skutečnost, že všem, kteří pracují s mladou generací, zejména v památnících protifašistického boje, není lhostejný další osud světa, že hledají nové přístupy k mladému člověku.

Z mnoha projevů zde zaznělo, že nemůžeme postupovat šablonovitě, že musíme působit tak, aby mladý člověk přicházel k nám ne jako pasivní divák, ale aby byl vtahován do děje, aby se stal jeho součástí, abychom mu jenom něco nepřikazovali, nementorovali, ale abychom s ním vedli dialog, aby sám poznal, že to, co my vykládáme, má hluboké a závažné pozadí – boj proti zrůdnosti fašismu."

Závěrečné slovo ředitele Památníku Terezín, soudruha Václava Nováka:

"Vážené soudružky, vážení soudruzi, milí přátelé, chtěl bych vám, jako zástupce pořádající instituce, co nejsrdečněji poděkovat za účast na naší konferenci. Jsem přesvědčen, že jsme dobře zvolili téma a že jsme všichni získali řadu podnětů pro práci s mládeží. Uděláme vše, abychom těchto podnětů využili a přispěli k výchově mladých lidí. Je to velká zodpovědnost – vychovávat novou generaci tak, aby rozvíjela ideály bojovníků proti fašismu, statečných antifasistů, vězněných v nacistických koncentračních táborech.

V závěru bych chtěl končit slovy našeho bývalého prezidenta, též vězně koncentračního tábora Sachsenhausen, Antonína Zápotockého, který při návštěvě v Malé pevnosti v roce

1954 do pamětní knihy napsal: „Vzpomínáme na doby násilí, na které již mnozí zapominají. Nutno na ně vzpomínat s vědomím, že se již vícekrát vrátit nesmějí.“

Z mezinárodního sympozia byla zaslána Československému mírovému výboru a Ústřednímu výboru Československého svazu protifašistických bojovníků tato rezoluce:

„My, účastníci mezinárodní konference muzeí, památníků a ostatních ústavů a institucí z ČSSR, SSSR, PLR, NDR, NSR a Rakouské republiky, jejichž náplní činnosti je výchova mládeže a celé veřejnosti v duchu antifašistických tradic, jsme při svém jednání projednali a prodiskutovali otázky spojené s odbornou činností našich ústavů. Znovu jsme si přitom připomněli velikou odpovědnost za naplňování odkazu všech, kdož položili své životy v boji proti fašistické zvlí a násilí, stali se obětí nacistického teroru a barbarského pronásledování.

Na dobu kruté nadvlády fašismu je nutno pamatovat a připomínat ji světu jako věčné varování. Nedopusťme, aby se podobné hrůzy opakovaly! Nedopusťme, aby v kterékoliv části světa se mohl rozvíjet fašismus a neofašismus!

Je naším společným přáním, aby války vymizely z historie světa. Nechť jsou všechny spory a konflikty řešeny mírovou cestou, cestou jednání a dorozumění. Nechť je nejvyšší snahou všeho lidstva žít v míru a přátelství mezi všemi národy.“

PAMÁTNÍK TEREZÍN

národní kulturní památka

telefon 92225 a 92442

knihovna

JOSEF SVÁTEK

ILSE WEBER : THERESIENSTADT

(RECENSE)

Významným přínosem k poznání života a kulturní činnosti v terezínském koncentračním táboře, takzvaném ghettu, je knížka básní Ilsy Weberové, nazvaná Theresienstadt.

V 5. čísle Terezínských listů z r. 1975 uveřejnil Ludvík Václavek, docent dějin německé literatury na Univerzitě Palackého v Olomouci, cennou stať „Terezínské básně Ilsy Weberové“. V ní pojednal z hlediska svého oboru o celém autorčině díle.

Knížka „Ilse Weber – Theresienstadt“ je brožovaná publikace o 88 stranách textu, vytištěná na velmi hodnotném papíře. Vydána byla r. 1978 ve Stockholmu nakladatelstvím Författares Bokmaskin. Výtvarně ji upravil Miloš Sehnal. Na první straně obálky je umístěn portrét I. Weberové od terezínské malířky Malviny Schálkové z r. 1942. Proti titulnímu listu je umístěna dokumentární fotografie, na níž jsou zachyceni členové rodiny Weberovy. Fotografie byla pořízena r. 1935 v Ostravě-Vitkovcích, jež byly rodištěm spisovatelky a bydlištěm před nuceným přestěhováním do Prahy v březnu roku 1939. Hodnotu knížky zvyšuje dvanáct reprodukcí dvou terezínských malířů: Leo Haase a Malviny Schalkové. Kresby jsou zařazeny k některým básním jako jejich výtvarný doprovod.

Zásahu o to, že tato knížka vyšla, má Hanuš Weber, starší syn Ilsy Weberové. Do Švédska se dostal jako osmiletý, když mu v květnu roku 1939 rodiče umožnili pomocí přátel odjet z okupované Prahy. Je nyní jediným žijícím členem rodiny: Jeho matka a mladší bratr Tommy byli 6. 10. 1944 deportováni do Osvětimi, kde byli zavražděni v plynových komorách. (Otec Willi Weber žil po návratu z koncentračního tábora v Praze a zemřel roku 1974.)

Redaktor Hanuš Weber vydal knihu k 75. výročí nedožitého narozenin básničky. Jeho péčí byly jednotlivé překlady básní Ilsy Weberové, jež jsou obžalobou fašismu, pořizovány a tištěny v různých zemích, např. v SSSR, v PLR, obou německých státech, v USA, ve Velké Británii a dalších zemích. Stockholmské vydání básní z podzimu r. 1978, v pořadí druhé, je nejhodnotnější.

Podstatu typograficky dokonalé knížky tvoří vzorná edice 57 básní v německém jazyce; rovněž předmluva je psána německy. Aby čtenář rozuměl specifickým „terezínským“ výrazům použitých v básních, je na straně 85 podán jejich seznam s věcným vysvětlením.

Když se po válce vrátil Willy Weber domů, shromáždil básně své manželky, aby je připravil k vydání. Pět básní, jež bylo původně napsáno německy, se však zachovalo pouze v překladech do češtiny. Stockholmské vydání obsahuje dvě básně, přeložené z češtiny do němčiny dokonalým způsobem: báseň Die Sieben, kterou přeložil Hans Gärtner (německý originál se ztratil) a báseň Gebet (přeložila Berta Krausová-Rosenová).

Někteří naši překladatelé se pokusili o překlad celého díla I. Weberové, ale nikdo tuto práci nedokončil. Po smrti Williho Webera se u nás již nikdo nepokoušel o souborný překlad. Bylo by významným kulturním činem přeložit všechny básně do češtiny a vydat je s poznámkovým aparátem a vysvětlivkami. Tak by se dílo významné bojovnice proti fašismu dostalo k těm lidem, kterým bylo určeno, jako svědectví z období války a hitlerovské perzekuce.

V letech 1979–80 jsme získali velice dobré zkušenosti s praktickým uplatněním básní Ilsy Weberové. Recitovali jsme je v českém přebásnění nebo v jednoduchém převodu na

výstavě „Kresby z Terezína“ (byly to tyto básně: Lidické ovce, Hamburská kasárna, Zesnulý při transportě, Děti s černým kašlem, Skrabačka brambor, Transport je svolán), uspořádané na státním zámku v Holešově, nebo při besedách s antifašistickou tematikou. Tyto akce uspořádalo Muzeum Kroměřížska. Mezi posluchači byly stovky mladých lidí, žáci, studenti, učni a mladí dělníci, a na všechny básně silně zapůsobily.

Literární dílo Ily Weberové je stále živé. Je bohužel naší veřejnosti málo známé, přestože by se podle našeho soudu mohlo stát významnou součástí antifašistické výchovy, zejména u mladé generace.

ZE VZPOMÍNEK BÝVALÝCH VĚZŇŮ A ÚČASTNÍKŮ ODBOJE

RUDOLF TOMIS (DVAKRÁT V MALÉ PEVNOSTI)

V tomto čísle Tereziánských listů otiskujeme vzpomínky s. Rudolfa Tomise, předválečného redaktora Rudého práva a významného účastníka komunistického odboje.

Soudruh Rudolf Tomis, narozen 26. 1. 1901, je původním povoláním soustružník. Do Komunistické strany Československa vstoupil v roce 1921. Pracoval v rudých odborech ve Vítkovických železárnách a po studiu v Moskvě (1931–1932) zastával funkci tajemníka rudých odborů v Plzni a v Brně. Od roku 1936 pracoval v redakci Rudého práva, kde vedl odborářskou rubriku. Za okupace byl skladníkem družstva Včela. Zároveň byl členem ilegálního vedení Komunistické strany Československa v Praze na Žižkově. V únoru 1940 byl gestapem zatčen a po celou dobu války vězněn.

Redakce TL

VZPOMÍNKA NA KURTA BARANA

V prvních měsících po zatčení jsem byl vězněn na oddělení gestapa ve věznici na Karlově náměstí v Praze. Někdy koncem dubna nebo začátkem května 1940 jsme za dopolední „procházky“ běhali na nádvoří věznice. Tehdy jsem v zástupu vězňů spatřil Kurta Barana, bývalého tiskového pracovníka ústředního výboru KSČ. Pamatuji se, že byl oteklý v obličeji a pod jedním okem měl velkou namodralou „podkovu“. Přesto, že jsme se docela dobře znali z let 1936–1938 (potkávali jsme se často v zadní budově na Královské třídě č. 13 v Karlíně, na sekretariátě ústředního výboru strany a v redakci Rudého práva, a občas jsme spolu i hovořili), za klusu na dvoře věznice nedal Kurt v nejmenším najevo, že mne zná. To se opakovalo i v dalších dnech, pokud ho přivedli na dopolední „procházku“. Měl totiž časté a jisté těžké výslechy na gestapu, což pokaždé potvrzovaly čerstvé stopy po týrání, s nimiž se objevoval po jednodenní až dvoudenní přestávce opět na „Freistunde“.

Už jsem si zvykl na to, že Kurt nechce ani letným pohledem prozradit, že se se mnou zná, a usoudil jsem, že má pro to závažné důvody. K mému překvapení promluvil až jednou, když nás po ukončení „Freistunde“ bachař „Tarzan“ (přezdívka obávaného německého dozorce) za stálého řevu „Los! Los!“ hnal klusem po schodech do prvního poschodí vězeňské budovy a zpět do našich cel. Kurt se najednou objevil těsně vedle mne, trochu se ke mně pootočil, v běhu pronesl několik slov a rychle mne předběhl. Protože jsem na takové setkání nebyl připraven, zachytil jsem pouze dvě slova: „Mlejnek... technika...“

Dlouho jsem přemýšlel o smyslu těchto Kurtových slov, ale nerozluštil jsem je, i když jsem Standu Mlejnků dobře znal z let 1936–1938. V té době jsem též několikrát navštívil jeho papírenský krámk v Petřské ulici.

Od tohoto neočekávaného „setkání“ na schodišti věznice jsem Kurta Barana na dopolední procházce nespátřil. 8. července odvezli nás, žižkovské komunisty, z obou pražských věznic, z Karlova náměstí a z Pankráce, do terezínské Malé pevnosti, kde jsem se s Kurtem Baranem znovu sešel. Na Malou pevnost byl převezen o jeden až dva týdny dříve, pravděpodobně se skupinou asi patnácti soudruhů, kteří byli vězněni na „Karláku“ v prvním poschodí ve společné cele a společně převedeni na Malou pevnost.

Kurt byl na Malé pevnosti umístěn v cele č. 5 a já jsem se dostal do cely č. 4. Obě cely měly společnou předsíň. Vlevo se vcházelo do pětiky a vpravo do čtyřky. V předsínce byla denně možnost vyměnit si s Kurtem několik slov. Nejvýhodnější to bylo ráno před snídaní, kdy obě cely byly otevřeny, aby věžňové mohli vyjít ven, umýt se a vykonat svou denní potřebu.

V každé z obou cel byli vtěsnáni 42 vězňi. Ve čtyřce jsme byli hlavně my – komunisté, členové NHPM (Národní hnutí pracujících mládeže), dále dva vysokoškoláci z akce gestapa „17. listopad 1939“ a asi desítka dalších. Se mnou na cele byli umístěni dva muži, které právem pokládám za významné osobnosti. Byl to Míla Koča, s nímž jsem před válkou společně pracoval v rudých odborech, a MUDr. Jan Konopík, který byl ve třicátých letech členem Komunistické studentské frakce.

O tom, co mi chtěl tehdy sdělit slovy „Mlejnek... technika...“, se Kurt již nikdy nezminil. A já jsem se ho na to neptal. Bylo totiž nepsaným pravidlem, že si věžňové navzájem o svých případech nevyprávěli. Alespoň ne v době, dokud pokračovaly výslechy na gestapu. Nevěděli jsme, co se může stát. A když jsi o odbojové činnosti svého druhu nic nevěděš, nemohli z tebe gestapáci také nic vytlouci.

Židovští vězňi byli esesáky týráni ještě surověji než ostatní. Tak tomu bylo i v létě roku 1940 v terezínské Malé pevnosti. Kurt však na ně dovedl vyzrát.

V hledání záminky k prohánění a mlácení židů a způsobů jejich mučení vynikal zejména esesák zvaný „Fricek“.) Jeho oblíbeným trikem bylo, že v době, kdy věžňové večereli, objevil se ve vratech, oddělujících I. dvůr od přijímacího, a zařval „Zwei Juden!“ Na tento jeho povel měli vzápětí z pětiky vyběhnout dva židé a jako o závod běžet k bráně, vzdálené asi 30 metrů. Kdyby to vyšlo, zavřeli by na Frickův rozkaz vrata, dostali od něj každý několik facek a mohli se vrátit zpět do cely. Ale ono to tak nikdy nedopadlo. Od každý okamžiku, kdy Fricek zařval „Zwei Juden!“, obyčejně chvíli trvalo, než dva z nich vyběhli z cely a rozběhli se k bráně. K zdržení docházelo hlavně proto, že nebylo tak snadné najít okamžitě dva věžňe, ochotné běžet si dobrovolně k Frickovi pro facky, popřípadě i kopance. A tak Fricek této záminky využíval k tomu, že je všechny vyhnal na dvůr, kde museli dělat dřepy, plazit se po zemi a běhat. Tak je týral i dvě hodiny. Kurt ale na Fricka vyzrál.

Ve dnech, kdy tento bachař měl službu, postavil do předsíňky dva věžňe, kteří museli pozorně hlídat vrata. Když se v nich Fricek objevil, okamžitě „vyhlásili poplach“. Všechno bylo připravené tak, že bezprostředně poté, když Fricek zařval „Zwei Juden!“, vyřítlo se z pětiky všech 42 věžňů, včetně velitele cely Kurta Barana. Jak jen stačili, běželi k bráně. To se Frickovi moc zalíbilo, a tak dal příkaz, aby dva židovští vězňi zavřeli vrata, a pak všem pokynul, aby se vrátili zpět do své cely.

Krátce po našem příchodu do Terezína se začalo s úpravou části nádvoří Malé pevnosti směrem k táborové kuchyni (odtud byl výhled ven, bezprostředně na silnici, která vedla z města Terezína k hlavní bráně Malé pevnosti). Řízením stavebních prací pověřil Jöckel (přezdívaný vězňi „Pinda“) Kurta Barana.

*) Vlastním jménem Fritz Feuerlein; byl od roku 1940 do února 1942 velitelem I. dvora a patřil tehdy k nejobávanějším dozorcům.
Red. pozn.

Kurt v každém případě těmto pracím rozuměl, neboť v podmínkách, jaké tehdy v Malé pevnosti existovaly, by nemohl provádět tak velkorysou sabotáž při úpravě nádvoří. A Kurt tyto práce „organizoval“ opravdu mistrně. Měl k dispozici několik desítek židovských vězňů. Práci jim nemohl ulehčit, protože byli po celou pracovní dobu hlídáni několika esesáky, kteří je bez ustání pobízeli k rychlejšímu pracovnímu tempu svým obvyklým „Los! Los!“, nadávkami „Sie Schweinjuden!“ i ranami. Museli se při práci neustále pohybovat a nemohli si ani na okamžik odpočinout. Kurt však organizoval práci tak, že členové jeho pracovního „komanda“ převáželi pytle s cementem, písek a jiný stavební materiál z jednoho místa na druhé a zase zpět. Dovedl i jinak protahovat práci a prováděl tuto sabotáž před zraky esesáků i samotného Jöckela, který se každou chvíli na tomto pracovišti objevoval. Kurt dosáhl toho, že se úprava několika desítek čtverečních metrů nádvoří značně prodloužila. A k tomu se i silně prodražila, protože vězňové doslova plývali stavebním materiálem.

Když byla stavba části nádvoří směrem k táborové kuchyni dokončena, Kurt v rozhovoru se spoluvězni žertem prohodil, že tato část nádvoří by měla nést název „Marxova ulice“. Tento nápad se rychle ujal. Zakrátko snad všichni tehdejší vězňové v terezínské Malé pevnosti hovořili o nové „Marxově ulici“. Všichni jsme věděli, že Kurt chtěl, byť žertem, upravenou část nádvoří nazvat ulicí Karla Marxe. V osobním rozhovoru to také potvrdil. A tak také pochopil jeho myšlenku „ředitel“ Jöckel, když se o tom dozvěděl. Jöckela Kurtova opovržlivost zle rozčilila. Nařídil, aby vězeň Baran byl okamžitě předveden k raportu. Kurt, sám vždycky klidný, dokázal uklidnit i tohoto nacistického zloducha. Dovedl ho přesvědčit, že část upraveného nádvoří, vedoucí k táborové kuchyni, chtěl pojmenovat na počest „inspektora Marxe,*)“ velitele této kuchyně.

V letních měsících roku 1940 byli naši nacističtí hlídači plni optimismu, a netajili se tím ani před vězni. Bylo již po pádu Francie a Hitler připravoval útok proti Anglii. Esesáci předpovídali, že s Anglií bude jejich wehrmacht hotov během tří měsíců a že po její porážce válka skončí. S možností konfliktu nacistického Německa se Sovětským svazem většinou nepočítali.

Také vězňové v terezínské Malé pevnosti byli plni nadějí v brzký konec války. Doufali, že to pro ně bude znamenat svobodu a návrat k rodinám. Pohnutky k optimismu českých antifašistů, vězněných v Malé pevnosti, byly poněkud jiné než u bachařů - esesáků. Oni nevěřili, že se nacistickému wehrmachtu podaří obsadit ostrovní Velkou Británii. Jejich optimismus byl výrazem nadějí. Věřili, že české země osvobodí Rudá armáda – a to bez války. Opírali se o zkušenosti ze září 1939, kdy hitlerovské Německo vojensky přepadlo Polsko a nacistická vojska, hlavně díky technické převaze, postupovala přes hrdinný odpor všeho polského lidu rychle k Varšavě. Rudá armáda překročila východní polské hranice, obsadila a osvobodila tehdejší polské území, tzn. západní Ukrajinu a západní Bělorusko.

Naděje terezínských vězňů v brzké osvobození se ještě zvýšily, když se mezi nimi rozšířila zpráva, že jednotky Rudé armády vstoupily na území bývalé Podkarpatské Rusi. Nikdo z nás nevěděl, kde tyto zprávy vznikly a kdo je mezi nás přinesl. Nikdo také po tom nepátral. Vyjadřovaly přání nás všech, proto se snad nikdo nezamyslel nad tím, mohou-li být seriózní.

Pokud to bylo možné, sesedli jsme se – členové strany, NHPM a později i někteří další spoluvězňové – večer nebo někdy také v neděli odpoledne na kavalcích a diskutovali o politických otázkách. Sešli jsme se vždy vzadu v cele, protože v její přední části mělo kavalce několik vězňů, kterým nebylo možno plně důvěřovat. Pamatuji se, že výrazně se v těchto besedách uplatňoval Míla Koča. Byl střizlivý v posuzování situace i v odhadu perspektiv. Neztrácel však nikdy optimismus.

*) Dozorce Marx, příslušník „ochranné policie“ (SCHUPO), byl skutečně v letech 1940–1941 velitelem kuchyně v Malé pevnosti.
Red. pozn.

O svém případu Mila Koča nikdy nemluvil. Od jiných mladých spoluvězňů, členů NHPM, jsem se však dozvěděl, že Mila Koča prodělal těžké výslechy, neboť gestapo vědělo, nebo alespoň tušilo, že měl v této organizaci socialistické mládeže klíčové postavení. Milu Koču to však nezlomilo a nic neprozradil. Stejně statečně se choval i další člen vedení NHPM, Oldřich Papež, který byl také v roce 1940 vězněn v Terezíně.

Teprve poté, když přestaly zprávy přicházet, ukázaly se všechny naše naděje jako klamné. Začali jsme o nich více přemýšlet. O těchto nepodložených zprávách jsem hovořil také s Kurtem Baranem, který na rozdíl od většiny terezínských politických vězňů, včetně komunistů, neočekával naše osvobození do vánoc nebo do příštího jara. Předpokládal, že válka potrvá několik let. V Rudé armádě viděl jedinou sílu, která může přivodit drtivou porážku hitlerovského Německa a osvobodit porobené evropské národy, včetně Čechů a Slováků. Byl první, od něhož jsem slyšel tak strážlivou perspektivu vývoje války. To vše potvrzovalo jeho politickou a ideovou vyspělost.

Kurt Baran*) nebyl svým zjevem nijak nápadný, avšak v jeho chování i jednání bylo něco, co mu u jiných sjednávalo vážnost. Jako velitele cely č. 5 ho respektovali i nepolitičtí vězni. Brzy si zvykli řídit se jeho pokyny, aniž použil ostrých slov či prostředků, na jaké jsme si museli zvykat v nacistických koncentračních táborech.

Z terezínské Malé pevnosti Kurt odešel v polovině srpna 1940. Dověděl jsem se to teprve dodatečně, takže jsem neměl možnost se s ním rozloučit. Po návratu z Buchenwaldu v roce 1945 jsem se doslechl, že zahynul v koncentračním táboře.

Až po válce mi soudruzi pomohli vysvětlit smysl jeho slov „Mlejnek... technika...“, která jsem zachytil na schodech věznice gestapa na Karlově náměstí na jaře r. 1940.

Baran byl pravděpodobně zatčen v souvislosti s prozrazením činnosti prodejny Stanislava Mlejnkova v Petřské ulici, odkud technika KSC dostávala papír a další potřeby. Za stejných okolností byl na jaře r. 1940 zatčen také Jan Peštuka a někteří další členové aparátu prvního ilegálního ÚV KSC. Stalo se tak bezpochyby na udání některého konfidenta. A tak gestapo již po několik měsíců vědělo, že do papírnickví Standy Mlejnkova docházejí někteří pracovníci ilegální KSC. Gestapáci si našli úkryt v bytě domu naproti papírnickví a odtud, skryti za záclonami, sledovali každého, kdo do krámků vešel a kdo odtud odešel. Jestliže šlo o někoho, kdo zašel do krámků v kratší době již po druhé nebo po třetí a zdržel se uvnitř déle, byli si jisti, že nejde o náhodného zákazníka. Zjištěnému pracovníkovi ilegální KSC se jednoho dne, po odchodu z Mlejnkova papírnickví zavěsili na paty a na příhodném místě ho zatkli.

Stejným způsobem sledovali již v lednu r. 1940 Antonína Vacka, vedoucího techniky ilegálního OV KSC Praha-Žižkov, který si z obchůdku Standy Mlejnkova odnášel objemný balík plný papíru, blan a dalších potřeb k výrobě ilegálních tiskovin.

„Fackovací neděle“

Krátce poté, kdy Kurt Baran odešel s transportem, prožili jsme v Malé pevnosti dramatické odpoledne.

Byla tehdy nádherná srpnová neděle. „Fricek“, který měl ten den službu, ráno přislíbil, když předtím několikrát rozházel na naší cele ustlané postele, že nám odpoledne dovolí pobývat venku. A kupodivu svůj slib také splnil. Po obědě jsme mohli vyjít z cel, ale museli jsme se zdržovat poblíž jejich vchodu. Dokonce nám dovolil, abychom si zakouřili a kuřákům prodal po těch cigaretách.

*) K. Baran se narodil 10. 6. 1899. Do KSC vstoupil v roce 1921. V odboji byl činný spolu s J. Peštulou v řadách spolupracovníků I. ilegálního ústředního výboru KSC. 26. 2. 1940 byl zatčen a pak z Terezína deportován do Dachau. V září r. 1941 byl převezen do Prahy k novým výslechům (v souvislosti s činností zatčených členů I. ilegálního ÚV) a odtud do Mauthausenu, kde byl 28. 10. 1941 zavražděn.
Red. pozn.

Pohoda však netrvala dlouho. Satva jsme si zakouřili, přivrávorat na nádvoří podnapilý Jöckel. Hned v vchodu nechal nastoupit asi deset vězňů z malé židovské cely a nařídil jejich veliteli, staršímu vězni - plukovníkovi, aby je fackoval. Protože se mu zdálo, že vězněný důstojník rozdává svým židovským svěřencům slabé facky, uštědřil mu sám několik, které přilehly. Vzápětí nato nechal nastoupit všechny židovské vězně, kteří se v té době nacházeli v Malé pevnosti. Bylo jich asi šedesát, z toho asi čtvrtina politických, členů KSČ. Na „Pindův“ rozkaz se židovští vězňové museli seřadit do útvaru a on pak postupně mezi námi vybíral ty, kteří museli útvar oběhnout a každému židovi dát facku. Jako odměnu slíbil cigarety. V průběhu této Jöckelovy „atrakce“ chtěl každý z nás uniknout jeho pozornosti a zachránit se před údělem fackovat židovské spoluvězně. Proto jsme se tlačili na sebe, na zeď budovy i na dveře zavřených cel tak, že by mezi námi „špendlík nepropadl“. „Pindů“ nebyl spokojen. Velká většina těch, které k tomu účelu vybral, dávala židovským vězňům až příliš slabé rány. K lepšímu výkonu je nepodnítila ani touha dostat několik cigaret, ani obava, že sami dostanou od Jöckela několik pořádných facek. Neuspokojili ho ani důstojníci z „desítky“, které nakonec nechal k tomu účelu nastoupit.

Drama trvalo snad déle než dvě hodiny a skončilo teprve tehdy, když jeden židovský vězeň klesl v bezvědomí k zemi. Kterýsi z vězňů spočítal, že každý židovský vězeň dostal více než čtyři sta facek. „Pindů“ rozdál málo cigaret. Snad pouze dva nebo tři vězně odměnil.

Do Malé pevnosti přicházely nové skupiny židovských vězňů. Na nádvoří před našimi celami už na ně pokaždé čekali ve špalíru snad všichni esesáci, kteří v pevnosti byli, častovali je nedávkou „Sie Schweinjuden!“ a zuřivě je mlátili klacky. Neuspokojili se však s touto uvitací ceremonií, ale proháněli židovské heftlinky dále nejméně dvě hodiny po nádvoří, nechali je dělat dřepy, plazit se po zemi a přitom je vytrvale tloukli. Den za dnem jsme se přesvědčovali, že židovští vězni si vytrpěli a ještě vytrpí od dozorců a hlavně Jöckela mnohem více než ostatní.

Příštího dne dopoledne přivedli tyto nové „cuganky“ do koupelny a já, pracovník pracdelny a současně „Bademeister“, jsem je musel postupně osprchovat teplou vodou. Byl na ně děsivý pohled. Jejich záda a sedací část těla byly doslova rozsekané, zbyly na nich kousičky kůže, jinak to bylo pouze živé maso. Pod sprchou tyto oběti nacistického sadismu bolestně sténaly a nařikaly.

Tenkrát přiváděli esesáci pod sprchu v podobném stavu i politické vězně, z kterých gestapo nevytlouklo přiznání v pražské „Pečkárně“, a tak byli vyslýcháni v terezinské Malé pevnosti. Mezi nimi byl i komsomolec Míla Koča. Protože se Míla nenechal zlomit ani tvrdými výslechy, které prodělal v Jöckelově kanceláři, zavřeli ho nakonec do temnice, kde pobyl deset dní o kousku chleba a vodě a spal na holé dřevěné pryči.

Po tom, co jsem viděl a prožil, jsem byl již značně otrlý, ale při pohledu na Mílu Koču jsem se zachvěl. Takto gestapem zpracovaného člověka jsem od té doby neviděl. Na jeho zádech a sedací části těla nebylo zdravého místa. Nebylo těžké postřehnout, že praminky teplé vody, dopadající na jeho četné živé rány, mu působily bolest. Zařal však zuby a ani nehlesl. Pokusil se dokonce o úsměv. Přiznávám se, že jsem ho v té chvíli obdivoval.

Nepamatuji se již přesně, bylo-li to ještě v den, kdy prodělal výslechy, nebo následujícího dne za pobytu v temnici, kdy za ním přijela na návštěvu jeho sestra. Nedověděl jsem se, jak se tato žena dostala do Malé pevnosti a jaký byl průběh jejího setkání s Mílou. Vzpomínám si pouze, že to bylo krátce poté, kdy do Terezína přijela i moje manželka s naším malým chlapcem a vymohla si na Jöckelovi rozhovor se mnou. (O tomto setkání vyprávím dále.) Žádný další spoluvězeň v Malé pevnosti neměl za mého zdejšího pobytu povolenou návštěvu manželky nebo některého příbuzného.

Sestra přivezla Mílovi velký kufr s jídlem. Za pomoci vězně, vysokoškolačka, který byl u Jöckela písařem, se těžký kufr dostal do naší cely. Když jsem se toho dne vrátil večer z práce, sdělili mi soudruzi Mílův vzkaz, abych obsah kufru rozdělil mezi spoluvězně. V kufru bylo 40 natvrdo uvařených vajíček a asi stejný počet buchtíček. Rozdělení této nadílky bylo snadné. Bez obtíží jsme rozdělili i ostatní dobroty. Nejlepší jsme nechali pro Mílu. Vě-

řili jsme, že jídlo mu bude možno do temnice doručit, i když to bude spojeno s rizikem.

Na každého vězně připadlo jen několik soust, která nemohla zahrnat stálý pocit hladu. Ale byly to dobroty, které voněly domovem. A byly vzácné tím více, že Milova sestra byla jednou z prvních žen, které se do terezínské Malé pevnosti dostaly.

Celým svým chováním, statečným vystupováním u výslechů v Jöckelově kanceláři a tím, že nechal rozdělit mezi své druhy jídlo, si Mila Koča získal oprávněnou úctu spoluvězňů na cele č. 4.

Ještě o dozorcích

V rohu budovy, která stála naproti celám pro vězně, byla „Wachstube“, kde se skoro každý večer scházeli mladí esesáci a vydatně popíjeli, takže byli brzo „v ráži“. My jsme pak dlouho do noci museli poslouchat jejich hlasité klábosení a hulákání. Nežřídka se stávalo, že opilí esesáci vyhnali pozdě večer – jen tak pro svou zábavu – židovské vězně z jejich cel, proháněli je po nádvoří a mlátili hlava nehlava.

Často „ředitel“ Jöckel dostal nový nápad, jak pořádně potýrat všechny vězně Malé pevnosti. Jednou u večerního apelu nám sdělil, že se budeme učit zpívat německé písničky. Hned v příštích dnech jsme dostali do cel v několika opisech texty i noty dvou německých písní. Pamatuji se, že jedna z písní měla název „Zwei Lilien“. Písničky jsme měli nacvičovat po večerech. My, členové KSC a NHPM, kteří jsme žili v cele č. 4, jsme se rozhodli Jöckelovu akci bojkotovat. Svým příkladem jsme strhli většinu spoluvězňů, takže nakonec nacvičovalo na naší cele pouze několik lidí.

Příští neděli odpoledne nás všechny vyhnali na nádvoří, kde jsme byli podle cel seřazeni do čtyřstupů. Cela za celou pak za pochodu předváděla Jöckelovi, jak dovedeme tyto německé písničky zpívat. Nejlépe zvládli tento úkol čeští důstojníci z cely č. 10. Vězňové z dalších cel zazpívali písničky více nebo méně uspokojivě. Nejhůře to dopadlo u naší čtyřky. Protože většina z nás se písničky předem nenaučila – zpívalo je za pochodu pouze několik jednotlivců – začal Jöckel zuřit. Za trest jsme museli udělat dvě stě dřepů, a pak znovu a znovu pochodovat a učit se jejich text i nápěv.

Leccos nasvědčovalo tomu, že mladí esesáci, kteří roku 1940 řádili v terezínské Malé pevnosti,^{*)} prošli společným kursem. Znalosti, získané v tomto kursu, si nejdříve doplnili několikatýdenní praxí v pražských věznicích gestapa. Například Rojko se jistě hodně přiučil ve věznicích na Karlově náměstí od starých bachařů „Tarzana“ a „Paviána“. Ostatní si rozšířili své „znalosti“ v týrání vězňů na Pankráci. Ale hlavní lekce v tomto směru dostali až v Terezíně, od ředitele Malé pevnosti Jöckela. Někteří soudruzi byli svědky toho, jak nacistický zloduch zbil kteréhosi esesáka za to, že nemlátíl vězně dost tvrdě.

Život na celách

V létě roku 1940 pronikla do Malé pevnosti fáma, že od východu postupuje Rudá armáda. Serióznějších zpráv o situaci ve světě bylo málo. Některé nám sdělovali vězňové zatčeni již po 15. březnu 1939. Postupně jak docházelo k prozrazení celých odbojových organizací a gestapo zjistilo, že i oni byly členy některé odbojové organizace, byli z koncentráků převezmeni znovu do Prahy a vyslýcháni gestapem. Po skončení výslechů je gestapo přechodně umístilo v terezínské Malé pevnosti, kde čekali na zpětný transport do koncentračního tábora.

^{*)} V době, kterou soudruh R. Tomis v Malé pevnosti strávil při svém prvním pobytu v roce 1940, zde působily dvě skupiny dozorců (původní z řad ochranné policie a „noví“ z řad členů nebo čekatelů SS). Autorův postřeh je správný, ať už šlo o jejich výcvik, který většinou prodělávali ve škole pohraniční policie v Pretsch, či o jejich „výchovu“ prostřednictvím H. Jöckela. – Srov.: V. Novák a kol.: Malá pevnost Terezín, str. 86–87 a další.
Red. pozn.

Od nich jsme se dovídali o nepředstavitelně krutých podmínkách života a masovém vraždění v koncentračních táborech. Dověděli jsme se také o hrdinném chování bývalého právního zástupce ústředního výboru KSC soudruha Ivana Sekaniny, jednoho z obhájců Jiřího Dimitrova na lipském procesu, a o jeho zavraždění v trestném komandu v Sachsenhausenu.

Pobyt v uzamčené cele byl zvláště těžký v neděli odpoledne. Hodiny od nedělního „oběda“ až do večera, kdy jsme se uložili ke spánku, se příliš vleuly. Kromě toho do zadní části dlouhé cely, kde byly naše palandy, nepronikly nikdy sluneční paprsky. Za noci, když se venku ochladilo, sem proudil svěží vzduch, ale za letního odpoledne se sem sluncem prohřátý vzduch nedostal. Proto se zde velmi špatně dýchalo. Střídavě jsme se na chvíli sešli dohromady a trochu si pohovořili. Pak jsme se zase natáhli na kavalce a zavzpomínali na naše rodiny. Za těchto okolností se zrodila myšlenka pořádat v neděli odpoledne na cele přednášky. Z plánovaných přednášek se však uskutečnila pouze jedna – MUDr. Jan Konopík hovořil o otázkách vzájemné shody obou partnerů v manželství.

Setkání s rodinou

V neděli odpoledne jsem měl více času vzpomínat na rodinu než ve všední dny. Před zatčením jsem neměl možnost rozloučit se s manželkou a děckem. Proto, když jsem se zde v Malé pevnosti s nimi po pěti měsících setkal, byla ta půlhodinka, kterou jsme spolu strávili, povzbuzující a nezapomenutelná. Především jsem se poněkud uklidnil, když jsem si ověřil, že jsou oba zdraví a že dobře snášejí naše odloučení. Rovněž jsem poznal, jak statečnou mám ženu, když si dokázala vymoci vstup do Malé pevnosti. Naznačila mi, že v období dále spolupracuje s Josefem Matějkou. Bylo pro mne velmi cenné, když mně s dovedností jí vlastní informovala o prohlídce, kterou gestapo v den mého zatčení provedlo v našem bytě, i o tom, jak se jí podařilo zachránit kufříkový psací stroj. Gestapo však objevilo a zabavilo mou legitimaci Syndikátu novinářů.

V prádelně

V létě roku 1940 měla pro politický život v Malé pevnosti patrně nejlepší podmínky malá skupina vězňů, tzv. pradelnek.

Brzy po mém příchodu přišel na naši celu vedoucí kuchyně, dozorce Marx. Vybral si zde několik vězňů, mj. i mě. Ty pak zavedl do koupelny.

Podle jeho pokynů jsme přitáhli několik dlouhých prkenných stolů, přinesli mýdlo a rýžové kartáče a nakonec hromadu špinavého prádla. Dozorce Marx, starší, poměrně slušný člověk, nám také ukázal, jak se prádlo pere. Později přišel ještě jednou a požadoval jednoho z nás k obsluze kotle. Spolupracovníci navrhli pro tuto práci mne. Poté již Marx do „prádelny“ nevkročil, takže jsme pracovali úplně bez dozoru.

Prádlo jsme prali docela primitivně; špinavou košili nebo spodky jsme namočili, natáhli je na stole, namydli, vydrhli rýžákem. Vyprané kusy prádla jsme vyždímali a rozvěsili na šňůrách, které jsme si k tomu účelu připravili. Pracovní normu jsme si stanovili sami. Brzy za námi přišlo několik esesáků, včetně Rojka, abychom jim také vyprali prádlo. Když jsme k práci v prádelně obdrželi ještě zástěrky, začali jsme si říkat „pradelny“.

Kromě mne, člena KSC, pracovali zde tři členové NHPM, dva vysokoškoláci, bývalí chodbaři na oddělení gestapa ve věznicích na Karlově náměstí (přišli do pevnosti současně s námi), dále starší, již prošedivělý podplukovník, člen Obrany národa a konečně asi čtyřicetiletý úředník ministerstva, který byl před Mnichovem členem národně socialistické strany.

Už v prvních dnech jsem poznal, že všichni vězňové, zaměstnaní v prádelně, mají kladný vztah k naší komunistické straně i k Sovětskému svazu. Přesto někteří potřebovali leccos vysvětlit, zejména pokud šlo o politiku KSC v letech předmnichovské republiky. Otázky a odpovědi podnítily k širší diskusi. Postupně se debatovalo o mnohých politických i ně-

kterých ideologických otázkách. Tyto denní diskuse a besedy způsobily, že nám pracovní doba rychle uběhla a neměli jsme čas připouštět si různé trudné myšlenky. Hlavně však pomohly mladým členům NHPM a vysokoškolákům mnohé pochopit. Pro mladé terezínské „pradlenky“ to byly jakési první lekce politického školení. Další podobné lekce, které je již připravily pro vstup do komunistické strany, prodělali tito soudruzi později ve vězeních a koncentračních táborech „třetí říše“.

20. září 1940 odvezli všechny členy žižkovské organizace KSC z terezínské Malé pevnosti do pražské věznice na Pankráci, odkud nás postupně posílali na gestapo k novým výslechům.

Podruhé v Terezíně

Do Malé pevnosti jsem se dostal ještě jednou. Bylo to v lednu roku 1944 po odpykání trestu v káznici Waldheim. Čekal jsem tu na další transport do koncentračního tábora. V té době již byly na Malé pevnosti mnohem těžší podmínky pro vězně než v roce 1940. Nyní byli denně ohroženi na životě. Hned po příjezdu jsem se dozvěděl, že zde bylo již zavražděno několik desítek vězňů a nejvíce jich ubili notoričtí zabijáci Rojko a Soukup.

Co se odehrávalo na Malé pevnosti ve dne, jsem si nemohl ověřit, protože jsem byl hned po příjezdu zařazen do komanda, které denně odcházelo do města Terezína a odtud odjíždělo do Ústí nad Labem vykládat uhlí. Časně ráno jsme cestou do Terezína potkávali esesáky, kteří v té době přicházeli do služby. Na povel velitele stráže SS: „Achtung! Mütze ab!, Rechts (nebo links) schau!“ jsme každého z nich museli zdravít.

Po celodenní těžké práci jsme se večer vraceli do pevnosti krajně vyčerpaní. Proto bychom byli nejraději rychle zhltnuti hubenou večerí a hned ulehli. Ale čekal nás ještě večerní apel, při kterém jsme museli stát v řadách a v pozoru nejméně hodinu.

Jednou se apel nezvykle prodloužil, když jsme museli přihlížet „nadílce“, které se dostalo skupině asi dvaceti vězňů. Odcházeli rovněž denně na práci mimo Malou pevnost a pracovali ve skladišti látek na pánské oděvy. Onoho kritického večera je hned po příjezdu do pevnosti zastavil Jöckel a u každého provedl osobní prohlídku. U jednoho z vězňů objevil kus pánské látky, kterou měl omotanou kolem těla. Na Pindův rozkaz museli všichni členové komanda okamžitě nastoupit do řady, spustit dolů kalhoty a obnaženou zadní část těla připravit k výprasku. Vzápětí nato byli přiveden mladý vězeň, který začal silným klackem na zadky postižených „vysazovat“ Jöckelem určenou dávku, každému 25 ran.

Za druhého krátkého pobytu v terezínské Malé pevnosti jsem byl ubytován v cele, která se nacházela v blízkosti pevnostního příkopu a ostnatých drátů. Nevím, kolik nás zde bylo umístěno, ale na úzké pryčně, na které v létě 1940 spal jeden, jsme se nyní mačkali dva. Ale i to bylo k něčemu dobré, alespoň jsme se trochu zahřáli. Potmě jsme se večer odstrojovali a ležli na palandy a stejně tak jsme z nich ráno slézali a oblékali se. O nějakém pořádném denním ustlání našich „postelí“, jako tomu bylo v roce 1940, nemohlo být řeči.

Složení vězňů se oproti roku 1940 podstatně změnilo. Menší část tvořili ti, kteří – stejně jako já – přibylí po odpykání trestu v káznici a čekali zde na další osud. Nejpočetnější skupinu vězňů v Malé pevnosti tvořili ti, kteří byli zatčeni pro členství v některé odbojové skupině, pro hmotnou podporu, kterou poskytovali rodinám již dříve uvězněným vlastencům, pro podezření ze spoluúčasti na různých sabotážích nebo ze spolupráce s partyzány.

Na začátku roku 1944 byly již nacistické „lidové soudy“ tak přeplněny, že gestapo předávalo soudu pouze ty vězně, kteří mohli očekávat trest smrti. „Lehčí“ případy, k nimž patřili i mnozí tehdejší vězňové Malé pevnosti, gestapo postupně posílalo do koncentračních táborů.

V lednu 1944 již v Malé pevnosti neexistoval politický život, jakým žili zdejší vězňové v létě roku 1940. Nyní, pokud měli vězňové možnost si na cele nebo na pracovišti chvíli pohovořit, diskutovali o vývoji válečných událostí.

Stejně jako my, kteří jsme sem přibyli po odpykání trestu v káznici, také vězni, zatčeni v roce 1943, věděli o těžkých porážkách nacistických vojsk u Moskvy a Stalingradu a o dalších drtivých úderech, které jim zasazuje Rudá armáda. Z východu jsme všichni čekali osvobození. Kritizovali jsme západní spojence, že stále otálejí s otevřením druhé fronty.

Rudá armáda nedopřávala nacistickému nepříteli oddechu, sváděla s ním nepřetržitě urputné boje a osvobozovala postupně další a další oblasti velké sovětské země. Válečná fronta byla od nás ještě velmi vzdálená, ale tato vzdálenost se krátila. Přibližoval se tím i konec války a den osvobození naší vlasti i nás, politických vězňů. Byl leden čtyřicátého čtvrtého roku a vězňové, odcházející transporty do koncentračních táborů, se loučili s druhy, kteří ještě v Malé pevnosti zůstali. Navzájem si přáli, aby všechno, co je ještě čeká, šťastně přežili a po dlouhém odloučení se ve zdraví setkali se svými rodinami.

Během svého druhého pobytu v terezínské Malé pevnosti jsem se seznámil s několika členy početné odbojové organizace z okolí České Třebové. Byli to vesměs sociálně demokratičtí železničáři, hlavně dělníci z dílen ČSD, zatčeni za účast v odboji KSC. Činnost jejich odbojové skupiny organizoval člen ilegální KSC E. Žaba. Proto si uvězněni soudruzi z České Třebové říkali „žabáci“.

Společně s těmito soudruhy z České Třebové jsem 1. února 1944 odjel z terezínské Malé pevnosti transportem do Buchenwaldu.

Řešení cikánské otázky na Slovensku v letech 1939-1945

Ctibor Nečas

Z Hitlerova příkazu odhlasoval 14. III. 1939 slovenský zemský autonomní sněm odtržení Slovenska od českých zemí a vytvoření tzv. slovenského státu, který byl vazalským útvarem, plně závislým na nacistickém Německu. Výsadní postavení v tomto satelitním státě měla Hlinkova slovenská ľudová strana. Luďáci nastolili diktátorský režim s teroristickými vládními metodami, neuznávali žádná občanská práva a svobody a zaváděli bezohlednou národní a rasovou diskriminaci, již bylo vystaveno především židovské, ale také cikánské obyvatelstvo.

Věrohodné znalosti o počtu slovenských Cikánů v letech 1939—1945 nejsou k dispozici, takže je třeba spokojit se pouze s přibližným odhadem, odvozeným z výsledků předválečné a poválečné evidence. Touto cestou lze dospět k závěru, že na slovenském území — s výjimkou Žitného ostrova a dalších oblastí jižního Slovenska, okupovaných Maďarskem — mohlo žít ve sledovaném období o něco málo méně než 100 000 Cikánů.

Nehledě na zvláštní postavení německé menšiny rozdělával ústavní zákon o státním občanství z 25. IX. 1939 slovenské obyvatelstvo v podstatě do dvou skupin: na státní občany a na cizí živly. Pouze první z těchto skupin obyvatelstva byla teoreticky plnoprávným subjektem veřejných a politických práv. Státního občanství byli zbaveni především Židé a židovští míšenci. Pokud šlo o cikánské obyvatelstvo uplatňoval se v jeho případě dvojitý postup. Do slovenské pospolitosti mohli být pojatí pouze Cikáni, kteří žili řádným životem, měli stálé bydliště a zaměstnání a svou výchovou, mravně-politickou spolehlivostí a působením na ve-

řejnosti se nelišili od ostatního obyvatelstva. Cikáni, kteří těmto podmínkám nevyhovovali, nemohli prý být pokládáni za slovenské státní občany.

K dalšímu vymezení těchto pojmů došlo z podnětu ministerstva národní obrany, které při zjišťování původu vojenských osob chápalo za Cikány „příslušníky cikánské rasy, kteří neměli stálé bydliště“. Rasově určený obsah doplnila později 18. VI. 1940 zvláštní vyhláška ministerstva vnitra, podle které byly cikánského původu všechny osoby, které měly oba rodiče Cikány a které kočovaly nebo žily usedlým životem, ale vyhýbaly se práci.

První opatření proti Cikánům byla opatřena v úředním oběžníku z 23. VI. 1939 o vykazování cikánského obyvatelstva do jeho domovských obcí a o zákazu obchodování koňmi. V některých župách se tato ustanovení vykládala neobyčejně radikálně. Např. v Šarišsko-Zemplínské župě na východním Slovensku odníмали živnostenské listy nejenom cikánským obchodníkům koňmi, ale i těm, kteří se zabývali obchodem s různým dobytkem a drůbeží.

I když nebyla perzekuce Cikánů vždy důsledně uplatňována, přesto se vyznačovala jedním společným rysem — nezaměřovala se pouze proti kočovným nebo nepracujícím Cikánům, ale postupně se začínala vztahovat na cikánské obyvatelstvo jako celek.

Legislativně byla diskriminace Cikánů poprvé vyjádřena v branném zákoně a v nařízení o pracovní povinnosti. Podle branného zákona z 18. I. 1940 se nemohli odvedenci cikánského původu stát vojenskými osobami, a proto byli ze slovenské

armády propouštění, aniž jim byly ponechány získané vojenské hodnosti. Prezenční službu pak cikánští odvedenci nevykonávali ve vojenských, nýbrž ve zvláštních pracovních jednotkách.

Zásada, že si Cikáni odbývali vojenskou povinnost v podobě pracovní služby, měla za následek jejich vyloučení z brané výchovy. To pak poskytlo záminku k dalšímu legislativnímu opatření, jímž se stalo 29. V. 1940 nařízení o dočasné úpravě pracovní povinnosti. Nařízení bylo zaměřeno především antisemitsky, v cikánské otázce se však stalo východiskem dalších proticikánských opatření.

Jestliže až dosud bylo možno pozorovat nápadnou podobu v rasovém pronásledování Cikánů v říši a v tzv. slovenském státě, pak ve způsobu konečného řešení cikánské otázky se projevíly některé diference.

Jak známo, nastoupil nacistický režim v říši a v okupovaných evropských zemích cestu k likvidaci cikánského obyvatelstva smutně proslulým Himmlerovým výnosem ze 16. XII. 1942 a prováděcím nařízením říšského bezpečnostního úřadu z 29. I. 1943 o koncentraci Cikánů-Romů v cikánském táboře v Osvětimi. O přípravách tohoto brutálního postupu klefošistický režim na Slovensku dobře věděl, neboť už 30. XI. 1942 obdržela kriminální ústředna v Bratislavě votum, podle něhož pozval ředitel říšského kriminálního úřadu slovenské zástupce do Berlína, aby jim podal v této věci potřebné rady a pokyny. Z oficiálně nabídnutých nacistických zkušeností převzali však Židé jenom několik dílčích podnětů, a i ty uplatnili v domácích poměrech ve značně volném provedení.

Např. říšským výnosem o preventivním potírání zločinnosti a o boji proti tzv. cikánskému zlořádu se přiblížily jenom v několika ustanoveních vyhlášky slovenského ministerstva vnitra. První z těchto vyhlášek, publikovaná 20. IV. 1941, obsahovala zákaz kočování a dále nařizovala odstranit cikánská obydlí z blízkosti cest. Druhá vyhláška z 23. VI. 1943, vedle opakovaných příkazů kočovním a usdlým Cikánům, nařizovala sestavit seznamy cikánských osob, které

bylo třeba soustředit v plánovaných koncentračních táborech.

Nucená koncentrace asociálů a Cikánů se uskutečňovala ve zvláštních pracovních útvarech. Tyto instituce byly otevřeny poprvé v r. 1941 [Most na Ostrove, Očová a Horáreň Trnavy], zaměřovaly se na exploataci nepříliš početných árijských asociálů a byly v provozu jenom v letních a podzimních měsících. V pracovních útvarech z r. 1942 [Bystré n. Top., Hanušovice n. Top., Jarabá, Niž. Hrabovec, Ptičie] byli soustředěni vedle tzv. asociálů především Cikáni; také tyto útvary měly sezónní charakter a s výjimkou jediného byly na podzim likvidovány. Všechny časově následné pracovní útvary [Bystré n. Top., Dubnica n. Váh., Ilava, Revúca, Ústie n. Or.] měly trvalejší pracovní příležitost a zařazenci tu mohli pracovat i v zimním období.

Na rozdíl od původních záměrů staly se tak pracovní útvary pouze projevem přísného postupu proti asociálům, mezi nimiž převládali stále častěji Cikáni, nikoliv však místem koncentrace cikánského obyvatelstva jako celku a řešení jeho otázky cestou vyhlazování.

Tomuto účelu měl sloužit až zajišťovací tábor pro Cikány v Dubnici n. Váh., který na místě zrušeného pracovního útvaru zřídilo ministerstvo národní obrany s platností od 2. XI. 1944. V tomto táboře byli postupně zajišťována Cikáni i se svými rodinami a k 23. XII. 1944 se tu nacházelo celkem 729 osob, z nichž bylo asi 250 dětí. Po vypuknutí epidemie skvrnitěho tyfu bylo však další zajišťování Cikánů v Dubnici n. Váh. zastaveno a 26 nemocných bylo 23. II. 1945 brutálně zastřeleno.

Z korespondence ministerstva vnitra vysvítá, jako by nekompromisnímu řešení cikánské otázky bránily těžkosti hospodářské povahy, zejména nedostatek financí. Skutečné důvody je však třeba hledat jinde. Cikánské obyvatelstvo žilo totiž na slovenském území poměrně mnoho a jeho likvidace se nedala provést takovým způsobem, jakým se to podařilo v říši a v okupovaných zemích střední Evropy. Navíc nebyly majetkové poměry slovenských Cikánů pro árizaci tak láka-

vé, jako tomu bylo v případech deportovaných Židů.

Teprve v průběhu akcí proti partyzánům a účastníkům Slovenského národního povstání přistoupil luďácký režim v rámci celkových represivních opatření i k tzv. řešení otázky slovenských Cikánů. Šlo tu v podstatě o hromadné vraždy cikánského obyvatelstva, které organizovaly Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy za součinnosti s německými okupanty nejenom na smutně proslulých popravistiších, ale rovněž při likvidaci cikánských osad a během nejružnějších razíí proti Cikánům.

Místy poprav se staly zejména obce Kremnička a Nemecká nad Hronom. Na popravistiších tu bylo spolu s účastníky Slovenského národního povstání zavražděno také mnoho rasově nežádoucích osob, mj. i cikánských mužů, žen a dětí.

Masové popravy v obci Kremnička byly prováděny v době od 5. XI. 1944 do 12. I. 1945. Po osvobození exhumovali z tamních masových hrobů 747 obětí, z nichž bylo 211 žen a 58 dětí. Nepodařilo se zjistit, kolik zavražděných připadalo z tohoto počtu na rasově pronásledované osoby. O způsobu jejich poprav podal však jeden z gardistických vrahů před soudem r. 1958 tuto výpověď: „Vraždění zatknutých osob židovského a cikánského původu začalo a přebíhalo tak, že postupně každý zaistený musel si zo zeme stať, kľaknúť si na okraj okopu, nač Nemeč Novotný každému strelil z automatu dávku do tylu hlavy, pričom každý strelený padol do okopu.“

Jakmile byly okopy v okolí Kremničky zaplněny mrtvolami a nové hroby nebylo možno v zamrzlé půdě vykopávat, bylo vyhledáno jiné místo poprav, jímž se stala vápenka v obci Nemecká nad Hronom. Popravy se tu uskutečňovaly v době od 2. XII. 1944 do 11. I. 1945. Těla zavražděných byla ve vápence ihned spalována a popel se zbytky kostí naházen do řeky Hronu. Počet obětí se odhaduje na 800—900 osob, mezi nimiž byli opět i cikánští muži, ženy a děti.

Vedle Kremničky a Nemecké nad Hronom se popraviště nacházela také na dalších místech. Např. v obci Kováčové

shromažďovali němečtí okupanti zajištěné účastníky Slovenského národního povstání a další osoby, které na okraji borovicového lesa mučili a vraždili. V tamních masových hrobech bylo pohřbeno 114 obětí, mezi nimi mj. i popravení Cikáni z obce Podkriváň. Podobně byli zavražděni na popravistiších v Krupině vedle místních Cikánů i Cikáni z obcí Čelovce a Sása, na židovském hřbitově ve Zvolenu Cikáni z Detvy ap.

Výstřely na popravistiších nebyly bohužel jedinými příčinami násilné smrti značného počtu slovenských Cikánů. Mnoho jich přišlo o život při vypalování cikánských osad zvláště na středním Slovensku, což bylo obvykle odvetným opatřením proti civilnímu obyvatelstvu za skutečnou nebo smyšlenou účast ve Slovenském národním povstání.

Jeden z prvních takových ortelů vyřkli němečtí vojáci nad obyvateli cikánské osady ve Žiaru nad Hronom. Obvinili Cikány z neoprávněného držení zbraní a ze spolupráce s partyzánským hnutím a soustředili je ve dvou cikánských domcích, které polili benzínem a zapálili. Ze 24 obyvatel, odsouzených k tomuto středověkému způsobu umírání, zachránila se pouze Margita Šarköziová, které se podařilo vyskočit z okna, uprchnout a ukrýt se. Když jí však po několika dnech převázeli místní občané do nemocnice, zadržela je německá hlídka a ubohé děvče na místě zastřelila.

Dne 22. XI. 1944 vypátrali němečtí okupanti partyzána Tomáše Rezingera, který se ukrýval v cikánské osadě v obci Polomka. Při vzniklé přestřelce partyzán padl a spolu s ním byl zastřelen i čtrnáctiletý Gustáv Markus, zatímco ostatní cikánští obyvatelé uprchli do blízkého lesa. Čtyři domky cikánské osady byly pak pro výstrahu vypáleny a v jednom z nich uhořelo i mrtvé tělo zastřeleného cikánského chlapce.

Po opětném obsazení obce Slatina německou armádou 23. XII. 1944 byli obyvatelé tamní cikánské osady nepravdivě nařčeni z rozkrádání vojenského materiálu a shromáždění k neléostnému potrestání. Koncentraci se vyhnuli jenom dezertér Michal Pusztay, který se ukrý-

val v nedalekých vinicích, a dále Helena Karvayová s dcerkou a tchyní. Všechny ostatní Cikány nahnali příslušníci německých vojenských a bezpečnostních orgánů do jednoho cikánského domku, který zasyпали střelbou a ručními granáty. Nakonec domek s mrtvými a raněnými zapálili. Tímto způsobem bylo bestiálně zavražděno 56 osob, mezi nimiž byla více než polovina dětí.

V obci Pohorelá se nacházela cikánská osada na samém konci obecní zastavby, kde už začínal les. Osada byla častým úkrytem partyzánů. V odvetu za tuto podporu byla cikánská osada 7. nebo 8. I. 1945 německými vojáky vypálena, přičemž přišla o život desetiletá Justýna Harvanová a zraněn byl osmiletý Július Harvan. Ostatním cikánským obyvatelům se podařilo uprchnout.

V blíže neurčeném dnu v měsíci březnu r. 1945 vtrhli němečtí okupanti do cikánské osady v obci Jergaly, kde na místě zavraždili Jozefa Baloga, zatímco Jozefa Zaslava zastřelili při jeho pokusu o útek. Zbývajících 11 cikánských mužů, žen a dětí zůstalo ve čtyřech domcích, kde byli upáleni.

Kromě uvedených míst lehly popelem také cikánské osady v Kunešově, Pustém a zřejmě i v dalších obcích. Osud jejich obyvatel je nejasný, některým se podařilo z ohrožených osad uprchnout a skrýti se v nedalekém okolí.

Nezjištěné množství cikánského obyvatelstva přišlo o život po dočasném ústupu partyzánů z povstaleckého území. Oběťmi se stali jednak ti ze slovenských Cikánů, kteří byli z různých důvodů zajištěni přímo ve svých osadách, jednak cikánské obyvatelstvo, které opustilo svá bydliště, skrývalo se na nejrůznějších místech a bylo vypátráno německými hlídkami.

Cikánská osada v obci Lutilla byla 2. XI. 1944 obklíčena německým vojskem, které odvezlo Cikány do zámku v nedalekém Žiaru nad Hronom. Všichni obyvatelé v počtu 44 – 46 osob byli prý později deportováni do Dol. Turčeku a tam hromadně popraveni.

Při přechodu fronty 10. XI. 1944 bylo zastřeleno v obci Sásová 8 osob cikánské-

ho původu. Blíže okolnosti jejich smrti nejsou známy, literatura však zařazuje tyto oběti do řad rasově pronásledovaného obyvatelstva.

V lesích v okolí obce Čierny Balog byli pochyťáni Cikáni z obce Neresnica, kteří prchali i se svými ženami a dětmi směrem na východ. Němečtí vojáci vyvedli 14. XI. 1944 jednu skupinu takto zajištěného obyvatelstva do osady Jergo, kde oddělili muže od jejich rodin; muže pak postříleli a ženy s dětmi zavřeli do sroubené koliby, kterou polili benzínem a zapálili. Příštího dne odvedli druhou skupinu neresnických Cikánů do osady Vydrovo, kde jim připravili stejnou záhubu. Podle odhadu místních občanů, kteří musili oběti pohřbívat, bylo při obou těchto masakrech zavražděno asi 65 osob.

Z příkazu městské správy byli 17. XI. 1944 nahnáni před budovu místní školy také všichni muži cikánské osady v Krupině. Zajištění v počtu 34 osob byli předáni gestapu, které je dalo všechny postřílet, pravděpodobně na popravišti v Kremničke.

Do cikánské osady v Tisovci se vloučili 20. XI. 1944 dva Němci, převlečení do civilních šatů, kteří se vydávali za partyzány a přemlouvali tamní obyvatele ke spolupráci. Cikáni projevíli ochotu připojit se k provokatérům, což se jim stalo osudným. Téhož dne večer přibylí do jejich osady němečtí vojáci a shromáždili všechny obyvatele do jednoho domku. V noci bylo odtud odvedeno 14 mužů, kteří si musili vykopat hrob a v časných ranních hodinách byli 21. XI. 1944 postříleni. Jejich rodinné příslušníky pak odvezli na nákladních autech na neznámé místo. Předpokládá se, že všech 10 žen a 20 dětí z Tisovce skončilo své životy na popravišti v Nemecké nad Hronom.

V cikánské osadě v obci Ilija žilo 111 Cikánů. Ráno 22. XI. 1944 byli všichni přítomní obyvatelé za pomoci národně osvobozeneckému hnutí transportováni do Kremničky, odkud se nikdo z nich nevrátil. Naživu zůstala pouze Mária Kalajová s jedním dítětem, která se v době represálie zdržovala náhodou mimo osadu; zbývajcí její děti byly odvečeny s ostatními Cikány a popraveny.

V blíže neurčených dnech byly provedeny proticikánské razie s vražednými výsledky i v dalších středoslovenských obcích. V obci Dolná Bzová zatkli němečtí vojáci všechny dospělé Cikány. Zatčení v počtu 9 osob byli spolu se dvěma Cikány z obce Ivanišovo podrobeni nelidskému mučení, po kterém si musili vykopat společný hrob a ranami do týlu byli postříleni. Podobná tragédie se odehrála v obci Dolné Hámre, odkud bylo odvečeno 6 zatčených Cikánů; všichni byli pak zavražděni údajně v obci Žarnovica a jejich mrtvá těla naházena do řeky Hronu. Smutný osud čekali i Cikány z Dolného Turčeku, kteří uprchli za bojových událostí ze svých domovů. Po návratu se však neměli kde ubytovat, poněvadž němečtí vojáci jim vypálili jejich osadu.

Gestapo vyřešilo vzniklý problém tak, že nejpočetnější rodinu zavedlo do blízkého lesa a tam byli její příslušníci postříleni. Jednotliví Cikáni byli pak zavražděni při razích v obcích Horné Hámre, Kosihoce a pravděpodobně i na dalších místech.

Po osvobození bylo na Slovensku odhaleno 176 masových hrobů se 3723 oběti, mezi nimiž bylo kromě 2792 mužů také 720 žen a 211 dětí. Nedá se s přesností určit, jaká část z těchto děsivých čísel připadala na cikánské obyvatelstvo. Přesto však příklady z uvedených obcí, jejichž výčet ovšem není a nemůže být úplný, alespoň naznačují výši oné krvavé daně, kterou odvedli slovenští Cikáni rasovému fanatismu v letech 1939—1945.

Poznámka:

Předložená stať je výsledkem práce na stejnojmenném vědecko-výzkumném úkolu, který autor

zpracovával v letech 1978—1980 na pedagogické fakultě Univerzity J. E. Purkyně v Brně.

RESUMÉ

ДОКЛАДЫ И ВЫСТУПЛЕНИЯ НА МЕЖДУНАРОДНОМ СИМПОЗИУМЕ ПАМЯТНИКОВ, СОЗДАНЫХ НА МЕСТАХ БЫВШИХ КОНЦЕНТРАЦИОННЫХ ЛАГЕРЕЙ, СОСТОЯВШЕМСЯ С 7 ПО 9 ОКТЯБРЯ 1980 Г. В ТЕРЕЗИНЕ

На местах бывших концентрационных лагерей создавались по окончании войны Памятники и музеи с целью сохранения оставшихся объектов, собрания материалов по истории этих нацистских сооружений, создания центров по исследованию нацистских концентрационных лагерей.

В ходе решения этих нелегких задач скоро возникла необходимость в сотрудничестве, и потому по инициативе Памятников социалистических странах стали организовывать симпозиумы представителей этих учреждений (в Освенциме, Бухенвальде), последний из которых состоялся с 7 по октябрь 1980 г. в Терезине. Участие в нем приняли представители из СССР, Польши, Памятника в Дахау и Памятника Маутхаузен; из ЧССР в симпозиуме участвовали представители музеев, занимающихся проблематикой второй мировой войны, далее представители Министерства культуры Чешской Социалистической Республики, центральных органов Союза борцов против фашизма (одного из организаторов симпозиума), Чешского Совета Мира, партийных и государственных органов и общественных организаций Северочешской области, района Литомержице и города Терезин.

Участников симпозиума приветствовал председатель городского национального комитета в Терезине тов. Б. Гала, за внесенный вклад в дело борьбы за мир поблагодарил присутствующих председатель Чешского Совета Мира тов. Антонин Стейскал; директор 6 отдела Министерства культуры Чешской Социалистической Республики тов. М. Хвалина в своем выступлении оценил воспитательное влияние Памятников на молодое поколение, не испытывавшее ужасов фашизма и войны.

Представитель главного организатора симпозиума - Памятника Терезин - в своем вступительном докладе обосновал выбор темы симпозиума «Воспитательная работа Памятников и музеев, созданных на местах бывших нацистских концентрационных лагерей», и необходимость в обмене опытом этой работы. Затем он ознакомил участников симпозиума с опытом работы с молодежью в Памятнике Терезин. Бесспорным преимуществом Терезина в этом отношении является то обстоятельство, что здесь сохранились некоторые тюремные камеры в таком состоянии, в каком они были во время нацистской оккупации. Реальность этих камер является сама по себе значительным фактором. Незаменимую роль при осмотрах бывших концентрационных лагерей играет объяснение квалифицированного экскурсовода. Памятником Терезин разработаны дифференцированные объяснения для отдельных групп молодежи, учитываются возможности региональной дифференциации, организуется подготовка экскурсоводов. Экскурсоводы при осмотре говорят не только об ужасной жизни заключенных, но и о нелегальной их борьбе за лучшей проволокой лагеря.

Памятник Терезин уделяет большое внимание подготовке выставок для молодежи, темой которых бывает часто именно проблематика молодежи, ее страданий, а также ее борьбы. Такие выставки устанавливаются в первую очередь в зданиях школ и протехучилищ.

Памятник Терезин - место, где пионеры дают свою клятву, солдаты приносят присягу верности своей Родине, молодежь устраивает свои встречи. В большом количестве участвует молодежь в наиболее воспитательно-политическом мероприятии Памятника Терезин - в демонстрации в защиту мира.

Воспитательной работе Памятника Терезин в значительной мере способствует сотрудничество с соответствующими учреждениями в ЧССР и за границей (Музей Словацкого национального восстания, Национальный памятник Сахсенхаузен, Государственный музей в Освенциме и Майданке и т. д.).

Представитель Союза борцов против фашизма тов. Пашек говорил о поисках новых форм работы с молодежью. Союз борцов против фашизма при своей работе с молодежью использует памятные места нашего движения сопротивления, оказывает поддержку при создании залов революционных традиций, организует походы молодежи на места партизанских боев и беседы для молодежи. Только в 1979 г. членами Союза проведено 8500 бесед и подготовлено 1250 тематических выставок.

В дискуссии по докладам приняло участие 17 человек. Все они подчеркнули большое значение обмена опытом работы с молодежью и на примере учреждений показали большую долю молодых посетителей. Все были согласны в том, что экскурсии в Памятники на местах бывших концентрационных лагерей целесообразно организовать для молодежи в возрасте около 14 лет и больше, хотя была показана и возможность (во вступительном докладе тов. Новака) дать хотя бы частичную информацию тоже молодежи младшего возраста.

Представитель Союза ветеранов Великой Отечественной войны тов. Поликаренко говорил об активном включении молодежи в создание музеев, памятных помещений и т. п., которое имеет огромное воспитательное значение для молодежи. Тов. Коуделка из Музея Клемента Готвальда в Праге сообщил об организации последовательных лекций для молодежи, которая таким способом постепенно знакомится с историей развития революционного рабочего движения. С работой Музея в Дахау ознакомил

участников симпозиума его директор Барбара Дистел. Посещаемость этого музея очень высока, а количество его работников недостаточно. В Музее ищут новые пути активизации молодежи; так напр. после осмотра Музея организуют беседы. Б. Дистел высоко оценила значение встреч молодежи с активными борцами против фашизма. В выступлении представителя Музея в Маутхаузене господина Курта Хакера присутствующих заинтересовало его сообщение о так н. «чемоданах медиумов». Речь идет о чемоданах, которые Памятник Маутхаузен при поддержке со стороны Министерства народного образования, рассылает школам в Австрии. В них помещены звуковые документы, материалы и методические указания по проведению семинаров истории фашистской оккупации и ужасам концентрационных лагерей. Тов. Крыстына Олексы из Государственного музея в Освенциме говорила о широком использовании аудио-визуальных средств (документальный фильм об освобождении Освенцима, аудио-визуальный комментарий к выставке о преследовании евреев). Проведенное Музеем в Освенциме анкетирование среди молодежи показало большой интерес молодых людей к истории концентрационных лагерей и преимуществу аудио-визуального комментария по сравнению с традиционными лекциями. Директор Государственного музея в Майданке тов. Дзианок сообщил об опыте работы с молодежью. Весьма оправдали себя подготовительные уроки для молодежи, организованные перед осмотром Музея. Работники Музея изготовляют для школ коллекции снимков и фотокопий материалов по истории лагеря в Майданке; с большим успехом организуются конкурсы знаний по истории концентрационных лагерей. Представитель Музея в Штутхофе тов. Дрыук говорил о развитии сотрудничества с молодежью университетов в Гданьске и Торунь. Студенты этих университетов готовят с помощью работников Музея семинарные и дипломные работы по вопросам истории нацистского террора в Польше. Директор Национального памятника в Бухенвальде тов. Ханс Тростоф занимался недостатками в работе с молодежью в прошлом (недостаточная подготовленность посетителей) и ознакомил присутствующих с нынешней системой работы с учителями. Во время зимних каникул организует Национальный памятник в Бухенвальде пятидневные семинары для учителей; лекции читают не только работники музея, но и другие научные работники и антифашистские борцы. Семинары посвящены фашистскому террору и антифашистскому движению в Германии, а также актуальным проблемам, касающимся прежде всего вопросов преследования по суду военных преступников, нередко охраняемых государственным аппаратом капиталистических стран. Выступление директора Памятника Дора тов. Курта Пельного было посвящено опыту Памятника по работе молодых историков, собирающих материал по истории этого концентрационного лагеря. На подобную тему говорила директор Национального памятника Равенсбрюк тов. Хелене Хейм, в частности об опыте работы коллективов, несущих имена известных женщин, заключенных в лагере Равенсбрюк, которые собирают материал о жизни этих женщин. Тов. Ханс Бирейгел, директор Государственного памятника Сахсенхаузен, обобщил опыт работников Памятника и определил свойства, которые мы хотим у молодых людей развивать: социалистический патриотизм, пролетарский интернационализм, классовая сознательность. Директор Музея Словацкого национального восстания в Банской Быстрице тов. Ш. Пажур отметил широкое использование памятников Словацкого национального восстания, сооруженных в Словакии. Шефство над ними берут бригады социалистического труда, свою клятву перед ними дают пионеры, молодым людям здесь вручают свидетельство об окончании обучения ремеслу и удостоверение личности, около них бывает финиш многих походов молодежи. Тов. Шулинова из Лидице отметила, что название этого села стало символом, который принимают заводы, школы, пионерские группы. В Лидице бывает финиш дальних походов и ежегодно здесь устраиваются тематические выставки детских произведений искусства. Тов. Й. Навратил в своем выступлении внес предложение организовать в Памятниках симпозиумы молодых художников, создающих произведения с антифашистской тематикой. Тов. А. Франкова отметила значительное внимание, посвященное Государственным еврейским музеям терезинской проблематике, и большой отклик у нас и за границей на выставку «Детские рисунки из концентрационного лагеря Терезин».

Представитель федерального центрального комитета Союза борцов против фашизма тов. Вацлав Пашек в своем заключительном слове дал высокую оценку работе симпозиума, который внес свой вклад в дальнейшее углубление воспитательной работы с молодежью. Тов. В. Новак затем поблагодарил всех участников.

Участники симпозиума приняли резолюцию, в которой они обязались развивать наследие борцов против фашизма и не допустить повторения ужасов фашизма. В своей работе они будут бороться за то, чтобы войны исчезли с лица земли.

РЕШЕНИЕ ЦЫГАНСКОГО ВОПРОСА В СЛОВАКИИ В 1939 - 1945 ГГ. (Цтибор Нечас)

Дискриминацию и преследование цыган клерикально-фашистский режим проводил по нескольким этапам. В 1939 - 1942 гг. была по примеру гитлеровской Германии определена расовая терминология, а «законное» преследование цыган было закреплено именно в законе о всеобщей воинской повинности и в постановлении о трудовой повинности. Подготовка к окончательному решению цыганского вопроса в 1942 - 1944 гг. происходила в так н. словацком штате по-другому, чем в рейхе и в оккупированных

странах Европы. Из официально предложенного опыта была освоена только его часть, именно принцип принужденной лагерной концентрации цыган. Лишь в 1944–1945 гг. деятели уродливой фашистской организации дежурных отрядов Глинковой гвардии, при содействии фашистских оккупантов, приступили к устройству убийств и к истреблению цыган, явившимся формой окончательного решения цыганского вопроса.

ИЛЬЗЕ ВЕБЕР: ТЕРЕЗИЕНШТАТ (Йозеф Сватек)

Автор знакомит нас с изданием поэтического сборника Ильзы Вебер «Терезиенштат» в 1978 г. в Стокгольме. Редактором этого сборника был Гануш Вебер, сын поэтессы, убитой в Освенциме. Все стихотворения сборника происходят из концентрационного лагеря в Терезине, так н. гетто. Далее автор знакомит нас с похвальной работой Музея Кромержижского края, который популяризирует произведения Ильзы Вебер на вечерах художественного чтения.

ДВАЖДЫ В МАЛОЙ КРЕПОСТИ (Рудольф Томис)

Автор воспоминаний занял уже давно прочное место в рядах Коммунистической партии Чехословакии. В 1939–1945 гг. он принадлежал к тем коммунистам, которые прошли концентрационные лагеря, включая терезинскую Малую крепость. Он рассказывает о своем заключении в Малой крепости в 1940 г. и в 1944 г., дает верную картину жизни заключенных. Правда, без преувеличения, знакомит нас с поведением коммунистов Курта Берана и Милы Кочи в Малой крепости. Автор в отдельных главах описывает жизнь с тюремных камер, отношения между заключенными, дает характеристику некоторых надзирателей и останавливается у «интересных случаев». Воспоминания содержат также части, касающиеся пребывания в Малой крепости автора самого – подбодряющее свидание с семьей, устройство автора на работу в прачечной. Воспоминания снова показывают бесчеловечность и варварство фашистского режима.

REPORTS AND CONTRIBUTIONS TO THE DISCUSSION HELD ON THE INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF THE MEMORIALS ERECTED AT THE SITES OF FORMER CONCENTRATION CAMPS THAT TOOK PLACE FROM THE 7th TO THE 9th OF OCTOBER 1980 AT TEREZIN

On the sites of former nazi concentration camps memorials and museums had been built after the end of the war, with the aim of keeping the remaining objects, of collecting material for the history of these nazi institutions and of becoming centres for research, concerning nazi concentrations camps. This has been and is their irrevocable task, to influence in a political and educational way the public, first of all the young generation. In solving these difficult tasks soon the necessity of cooperation became evident and therefore out of the initiative of the memorials of socialist countries symposiums of these institutions (at Osvetimi, Buchenwald) came about and the last of these meetings took place on the 7th to the 9th of Oct. 1980 at Terezin. Participants in this meeting had been representatives of the USSR, Poland, the German Democratic Republic of the memorial of Dachau and Mauthausen, from Czechoslovakia and representatives of museums interested in the second world war, the ministry of Culture of the Czech Socialist Republic, the central organs of the Union of Anti-fascist Fighters (who were co-organizers of the meeting) the Czech Peace Council and representatives of the Communist Party and the State and social organizations of the North Bohemian Region, of the district of Litoměřice and the town of Terezin.

The participants were welcomed by the chairman of the national committee of the town of Terezin comrade B. Hala, the chairman of the Czech Peace Council, comrade Antonin Stejskal thanked the present representatives for the work in the fight for peace they had done till now, after him the director of the 6th department of the ministry of Culture of the Czech Socialist Republic comrade M. Chvalina spoke, he prais-

ed the work of the memorials with the young generation that has not known the horrors of fascism and war.

The representative of the organizing institution, the memorial of Terezin expressed in his introductory speech the reasons for choosing the theme "the educational work of the memorials and museums erected on the sites of former nazi concentration camps" and the need of an exchange of experiences gained in this work. He made the participants acquainted with the work with young people at the Terezin memorial. The fact that some of the cells are still in the same state as they were at the time of the nazi occupation is doubtless an advantage. The reality of these cells is in itself an important factor. One of the most important tasks is done by the exposition of qualified guides during the visit of the former concentration camp by the public. The Terezin memorial has worked out a differentiated exposition for various groups of young people and has prepared its guides and there exists a possibility for regional differentiation. During their exposition the guides are not only showing the terrible life of the prisoners but at the same time the other side of the matter, the illegal fight behind the barbed wire of the camp.

Great attention is dedicated by the Terezin memorial to the preparation of exhibitions for young people showing the problems of young people then, their suffering but also their struggle. Schools and apprentice schools have a priority in borrowing the material of these exhibitions.

It is at the Terezin memorial that pioneers are taking their oaths, the same as soldiers are taking their oath of allegiance to their country there and that meetings of young people are held there. Young people are also taking an important part in the greatest political, educational action of the Terezin memorial, the Peace Manifestation.

Great help is given to the educational work of the Terezin memorial by the co-operation of institutions of the same sort in Czechoslovakia or even from abroad (the museum of the Slovak National Uprising, the National Memorial of Sachsenhausen, the State Museum at Osvetimi and Majdanek etc.).

The Representative of the organizing institution, the Union of Anti-fascist fighters, comrade Pašek talked about the searching of new ways of working with the young generation. The Union of Anti-fascist fighters is using in its work with them commemorative sites of our fight against fascism, the Union is helping with the erection of Halls of Revolutionary traditions and is preparing talks for young people. Only in 1979 members of the Union have been realizing 8500 talks and have prepared 1250 exhibitions on these themes.

17 comrades took part in the discussion. All pointed out the importance of an exchange of experience in the work with the young generation, in giving examples of their own institutions they pointed out at the great number of young people among the visitors. They agreed on the fact that the visitors to the memorials on the sites of former concentration camps should be at least fourteen years of age, though some admitted the possibility of admitting to certain information even younger people (introductory speech of comrade Navák).

The representative of the Union of Veterans of the Great Patriotic War Comrade Polikarenko spoke about the active participation of young people in the building of museums, commemorative Halls and so on, which is for great importance of the young in an educational way. Comrade Koudelka from the Klement Gottwald museum in Prague spoke about periodical lectures held for the young to show gradually the whole development of the 'revolutionary workers' movement. The head of the Dachau Museum, Barbara Distel told the participants about the work done at the Dachau museum. They have a great number of visitors there, but not sufficient staff. They are looking for new ways. They don't want young people to listen to the lectures in a passive way only, they are preparing for them talks after the visit of the premises where they are trying to stimulate their activity. She appreciated very highly the meeting of young people with active fighters against fascism. After her it was the turn of Mr. Kurt Hacker of the Mauthausen museum. The account of the so-called "Media bags" was very interesting. These bags are sent by the Mauthausen museum with the support of the Ministry of Education to schools in Austria. They contain recorded documents, material, and methodic instructions for lectures on the history of the fascist occupation and the horrors of concentration camps. Comrade Krystyna Oleksy from the State Museum of Osvetimi spoke of the frequent use made of audiovisual means (documentary film of the liberation of Osvetimi, audiovisual recordings made to accompany an exhibition about the persecution of the Jews). The Osvetimi museum has organized several public inquiries among young people; these inquiries have proved the great interest of the young in the history of the concentration camps and also that young people are more deeply touched by modern audiovisual recordings than by lectures held in a traditional way. The director of the State museum of Majdanek, comrade Dziadozs spoke about his experience in the work with the young generation. They had very good experiences with the organization of preparatory lectures for young people preceding the visit of the museum. They have prepared sets of photographs and copies of the material belonging to the history of the camp for schools and were successful in organizing competitions in the knowledge of the history of the concentration camps. The representative of the Stutthof museum comrade Druk talked about the development of the co-operation with University students of Gdansk and Torun. The students of these faculties are working out with the help of the museum staff their seminary and diploma work concerning the problems of nazi terror in Poland. The director of the national memorial in Buchenwald comrade Hans Trostoff spoke about the shortcomings in the work with the young generation in former years (the unreadiness of the visitors) and informed about the system of work with the teachers nowadays. During the Winterholidays the Buchenwald museum is organizing for them these days a 5day seminar with lectures, held not only by the museum staff but also by other scientific workers and anti-fascist fighters. The seminar is dedicated to the fascist terror and the anti-fascist movement in Germany at the same time also to

present day problems, first of all to the problem of prosecuting war criminals who are often protected by the state machinery in capitalist states. The speech of the director of the Dora Memorial Kurt Peľné was dedicated to the experience of this institution with a circle of young historians who were collecting material for the history of this concentration camp. The directress of the National Memorial of Ravensbrück comrade Helena Heim spoke about an identical experience, she talked about the work of a group bearing the name of an important woman prisoner of the Ravensbrück camp and collecting material for her life story. Comrade Hans Biereigel, director of the State Memorial of Sachsenhausen, summed up, according to the experience of his institution, the qualities which we would like to see young people developing, first of all patriotism and proletarian internationalism and class consciousness. The director of the Banská Bystrica Museum of the Slovak National Uprising comrade St. Pažur showed the wide use made of the Slovak National Uprising Memorial throughout Slovakia. They are sponsored by the Socialist Labour Teams, the pioneers are taking their oaths there and young people are given their identity cards and apprentices are awarded their certificates in a solemn way there. They are also the destination of many marches organized for young people. Comrade Supinová from Lidice showed that the name of Lidice has become a symbol and is accepted as such by many enterprises, schools and pioneer groups. Lidice has become the destination for long distance marches and every year exhibitions of children's thematic graphic works are held here. Comrade J. Navrátil has recommended in his speech the organization of symposiums for young graphic artists who would create works with antifascist themes at the Memorial. Comrade A. Frank spoke about the great care dedicated by the Jewish State museum to the problems of Terezin and about the great response gained in this country and abroad by the exhibition of "children's drawings from the Terezin concentration camps".

At the end the representative of the Central Committee of the Union of Anti-Fascist Fighters comrade Václav Pašek appreciated very positively the proceedings of the conference as another contribution to the further deepening of the educational work done with young people. Comrade V. Novák then thanked all the participants of the conference.

The participants then accepted the resolution in which they promised to develop the heritage of the fighters against Fascism and not to allow the repetition of fascist terrors. They will be fighting in their work for the wars to vanish from the world.

THE SOLVING OF THE GIPSY PROBLEMS IN SLOVAKIA IN THE YEARS 1939 TO 1945 (Ľibor Nečas)

The discrimination and the persecution of the Slovak Gipsies was realized by the clerical fascist regime in several stages. During the first stage 1939 to 1942 in the same way as in the Reich the racial terminology was delimited and the persecution was legitimately expressed especially by the military law and by the institution of forced labour. The preparations to the final solving of the Gipsy problem in 1942 to 1944 took place in the so-called Slovak state in quite a different way from the way it was solved in the Reich and in other occupied European countries. From officially offered experiences only some partial suggestions were accepted especially those concerning the forced concentration of Gipsies into camps. Only in 1944 to 1945 the members of the monstrous fascist organization (the emergency troops of the Hlinka Guards) with the co-operation of the German occupants began to organize brutal murders and massacres of the Gipsies — which became the final way of solving the Gipsy problem in Slovakia.

ILSE WEBER: THERESIENSTADT (Josef Svátek)

The author introduces us to the edition of a collection of poems by Ilse Weber called Theresienstadt, edited in 1978 in Stockholm.

The editor of this edition was Hans Weber, son of the poetress assassinated at Osvetimi. All the poems come from the milieu of the concentration camp of Terezin, the so-called ghetto. The author shows us further the meritable work of the Kroměříž museum that helps to make the work of Ilse Weber popular by organizing public recitals.

FOR THE SECOND TIME AT THE SMALL FORTRESS (Rudolf Tomis)

The author of these memoirs has occupied for a long time a firm position among the members of the Communist party of Czechoslovakia. In the years 1939 to 1945 he belonged to those communists who were

interned in concentration camps including the Small Fortress of Terezin. He is telling about his imprisonment at the Small Fortress in the years 1940 to 1944. He is giving us a true picture of prison life. In a matter of fact way and without exaggeration he is showing us the captivity of the communists Kurt Baran and Mila Koča. In one chapter after another he is describing the life in the cells and the relations between the prisoners, he is characterizing some of the warders and stops at some of the "interesting moments". Part of the memoirs are also reminiscences of the author's stay there – the stimulating meeting with his family and his being attached to the internal laundry commando. The whole story is showing again and again the inhumanity and the barbarity of the fascist regime.

REFERATE UND DISKUSSIONSBEITRÄGE DIE AUF DEM IN DEN TAGEN VOM 7. BIS 9. 10. 1980 IN TEREZIN STATTGEFUNDENEN SYMPOSIUM ÜBER DIE AN DEN ORTEN DER EHEMALIGEN KONZENTRATIONSLAGER ERRICHTETEN GEDENKSTÄTTEN VORGETRAGEN WURDEN

An den Orten der ehemaligen nazistischen Konzentrationslager wurden nach Kriegsende Gedenkstätten und Museen errichtet, deren Ziel es ist, die übriggebliebenen Objekte zu erhalten, Material über die Geschichte dieser nazistischen Einrichtungen zu sammeln und Forschungszentren über die nazistischen Konzentrationslager zu bilden. Ihre unvertretbare Aufgabe war sodann und bleibt auch weiterhin die politisch-erzieherische Einwirkung auf die Öffentlichkeit und insbesondere auf die junge Generation.

Bei der Lösung dieser anspruchsvollen Aufgaben erwies sich sehr bald die Forderung der Zusammenarbeit, und deshalb kam es auf Anregung der in den sozialistischen Ländern bestehenden Gedenkstätten zu Symposien dieser Institutionen, zuerst in Oświęcim und Buchenwald, und die letzte dieser Zusammenkünfte fand vom 7. bis 9. Oktober 1980 in Terezin statt. Daran beteiligten sich Vertreter aus der UdSSR, aus Polen, der DDR, der Gedenkstätte in Dachau und der Gedenkstätte Mauthausen, aus der Tschechoslowakei, sodann Vertreter der sich mit der Problematik des zweiten Weltkrieges befassenden Museen, des Kulturministeriums der Tschechischen Sozialistischen Republik, der Zentralorgane des SPB – Verbandes der antifaschistischen Widerstandskämpfer, die als Mitveranstalter des Treffens auftraten, des Tschechischen Friedensrates und der Partei-, Staats- und gesellschaftlichen Organisationen des Kreises Nordböhmen, des Bezirks Litoměřice und der Stadt Terezin.

Die Teilnehmer wurden vom Vorsitzenden des Stadtnationalausschusses in Terezin Genossen B. Hála begrüßt, der Vorsitzende des Tschechischen Friedensrates Genosse Antonín Stejskal sprach den anwesenden Vertreter den Dank für die bisher im Kampfe um den Frieden geleistete Arbeit aus, und nach ihm sprach der Direktor der 6. Sektion des Kulturministeriums der Tschechischen Sozialistischen Republik Genosse M. Chvalina, der die Zusammenarbeit der Gedenkstätten mit der jungen Generation einschätzte, die die Greuel des Faschismus und des Krieges nicht miterlebt hat.

In seinem Eröffnungsreferat begründete der Vertreter der veranstaltenden Institution, der Gedenkstätte Terezin, die Wahl des Themas der Zusammenkunft „Die Erziehungsarbeit der an den Orten der ehemaligen nazistischen Konzentrationslager entstandenen Gedenkstätten und Museen“ und das Bedürfnis des Erfahrungsaustausches bei dieser Arbeit. Darauf machte er die Teilnehmer der Konferenz mit den Erfahrungen bei der Zusammenarbeit der Gedenkstätte Terezin mit der Jugend bekannt.

Ein unstrittiger Vorteil für Terezin ist der Umstand, dass hier einige Gefängniszellen in dem Zustand erhalten geblieben sind, in dem sie sich zur Zeit der nazistischen Okkupation befanden. Die Realität dieser Zellen stellt von sich aus einen bedeutsamen Faktor dar. Eine unvertretbare Aufgabe hat bei Besichtigungen der ehemaligen Konzentrationslager die Erläuterung durch eine qualifizierte Führungsperson. In der Gedenkstätte Terezin wurden differenzierte Erläuterungstexte für die einzelnen Gruppen von Jugendlichen ausgearbeitet, eine Führungsschrift befindet sich in Vorbereitung und es besteht die Möglichkeit der regionalen Differenzierung. Bei ihren Erklärungen verweisen die Führungspersonen nicht nur auf die furchtbare Lebensweise der Häftlinge, sondern auch auf die Kehrseite, den illegalen Kampf hinter dem Stacheldraht des Lagers.

Grosse Aufmerksamkeit widmet die Gedenkstätte Terezin der Vorbereitung der für die Jugend bestimmten Ausstellungen, unter denen sich viele gerade mit der Problematik der Jugend befassen, mit ihren Leiden, aber auch mit ihrem Kampfe. Vorzugsweise werden diese Ausstellungen in Schulen und Lehrlingseinrichtungen installiert.

Die Gedenkstätte Terezin ist der Ort, wo die jungen Pioniere ihr Gelöbnis ablegen, die Soldaten ihrem Vaterland Treue schwören und wo Jugendtreffen stattfinden. Ein bemerkenswerter Anteil fällt der Jugend auch bei der grössten politisch-erzieherischen Aktion der Gedenkstätte Terezin, der Friedensmanifestation, zu.

Eine bedeutsame Hilfe bei der Erziehungsarbeit findet die Gedenkstätte Terezin in der Zusammenarbeit mit ähnlichen Institutionen in der CSSR sowie im Ausland (Museum des Sowakischen Nationalaufstands, Nationale Gedenkstätte Sachsenhausen, Staatliche Museen in Oświęcim und Majdanek usw.).

Der Vertreter der mitveranstaltenden Institution SPB, Genosse Pošek, sprach über das Suchen neuer Wege bei der Arbeit mit der Jugend. Der Verband der antifaschistischen Widerstandskämpfer stützt sich bei seiner Arbeit mit der Jugend auf denkwürdige Orte unseres Widerstandskampfes, unterstützt die Errichtung von Gedenkstätten der revolutionären Traditionen, organisiert Jugendmärsche an Orte der Partisanenkämpfe und bereitet Aussprachen mit der Jugend vor. Allein im Jahre 1979 verwirklichte die Mitglieder des Verbandes 8500 Aussprachen und bereiteten 1250 thematische Ausstellungen vor.

An der Diskussion nahmen 17 Genossen und Genossinnen teil. Alle verwiesen auf die Bedeutung des Erfahrungsaustausches bei der Arbeit mit der Jugend und wiesen am Beispiel ihrer Institutionen den grossen Anteil der Jugend auf Grund der Besucherzahlen. Sie kamen darin überein, dass an die an den Orten der ehemaligen Konzentrationslager bestehenden Gedenkstätten die Jugendlichen ungefähr im Alter von 14 Jahren ab geführt werden sollen, wenn auch, wie im Eröffnungsreferat des Genossen Novák betont wird, wenigstens Teilinformationen auch jüngeren Menschen erteilt werden können.

Der Vertreter des Verbandes der Veteranen des Grossen vaterländischen Krieges Genosse Polikarenko sprach über die aktive Eingliederung der Jugend beim Aufbau von Museen, Gedenkstätten u. ä., was für die Jugend eine unermessliche erzieherische Bedeutung hat. Genosse Koudelka vom Klement-Gottwald-Museum in Prag sprach über die für die Jugend veranstalteten Etappenlektionen, in denen die gesamte Entwicklung der revolutionären Arbeiterbewegung aufgezeigt wird. Mit der Arbeit des Museums in Dachau wurden die Teilnehmer durch dessen Direktorin Barbara Distel bekanntgemacht. Das Museum weist Riesenbesuche auf, ist jedoch in personeller Hinsicht unzureichend ausgestattet. Es werden neue Wege gesucht, um die Jugend nicht nur mit dem passiven Anhören der Erläuterungen abzufinden, sondern nach der Besichtigung Aussprachen zu veranstalten, bei denen die Aktivität der jungen Leute angeregt werden soll. Hoch bewertet wurden die Begegnungen von Jugendlichen mit aktiven Widerstandskämpfern. Darnach sprach der Vertreter des Museums in Mauthausen Herr Kurt Hacker. In seinem Beitrag erschien die Mitteilung über die sog. Medienkoffer bemerkenswert. Es handelt sich hier um Koffer, die mit Unterstützung des Schulministeriums von der Gedenkstätte Mauthausen an die Schulen in Österreich geschickt werden. Sie enthalten Tonbänder, Material und methodische Anleitungen für Seminare über die Geschichte der faschistischen Okkupation und die Greuel der Konzentrationslager. Genossin Krystyna Oleksy vom staatlichen Museum in Oświęcim sprach über die umfangreiche Ausnützung audiovisueller Hilfsmittel (Dokumentarfilm der Befreiung von Oświęcim, audiovisueller Begleittext zur Ausstellung über die Persekution der Juden). Das Museum in Oświęcim führte mit der Jugend einige Enquêtes durch, die ein grosses Interesse an der Geschichte der Konzentrationslager hervorriefen und bewiesen, dass die Jugend durch die moderne audiovisuelle Darbietung tiefer beeinträchtigt wird als durch die traditionellen Vortragsformen. Der Direktor des staatlichen Museums in Majdanek, Genosse Dziadoz, berichtete über die Erfahrungen seiner Arbeitsstätte bei der Arbeit mit der Jugend. Als sehr vorteilhaft für die Jugend erwies sich die Abhaltung von Vorbereitungsstunden vor dem Besuche des Museums. Für die Schulen werden Kollektionen von Aufnahmen und Kopien von Materialien aus der Geschichte des Lagers von Majdanek angefertigt, und erfolgreich war auch die Veranstaltung von Wettbewerben über die Kenntnisse der Geschichte der Konzentrationslager. Der Vertreter des Museums in Stutthof Genosse Druk sprach über die Entwicklung der Zusammenarbeit mit der Jugend an den Universitäten in Gdańsk und Toruń. Die Hörer dieser Fakultäten arbeiteten unter Mithilfe der Mitarbeiter des Museums Seminar- und Diplomarbeiten über die Problematik des Naziterrors in Polen aus. Der Direktor der Nationalen Gedenkstätte in Buchenwald Genosse Hans Trostoff befasste sich mit den Mängeln bei der Arbeit mit der Jugend, die in früheren Jahren auftraten (ungenügende Vorbereitung der Besucher), und berichtete über den heutigen Stand der Zusammenarbeit mit den Lehrern. Im Verlaufe der Winterferien veranstaltet jetzt das Museum in Buchenwald 5 Tagesseminare, auf denen nicht nur die Mitarbeiter des Museums, sondern auch andere Wissenschaftler und antifaschistische Widerstandskämpfer Vorträge halten. Das Seminar ist dem faschistischen Terror und der antifaschistischen Widerstandsbewegung in Deutschland gewidmet, gleichzeitig aber auch der gegenwärtigen Problematik, vor allem der Verfolgung der Kriegsverbrecher, die häufig beim staatlichen Apparat kapitalistischer Staaten Schutz finden. Der Beitrag des Direktors der Gedenkstätte Dora Genossen Kurt Pelný war den Erfahrungen dieser Institution mit den Zirkeln junger Historiker gewidmet, die Material zur Geschichte dieses Konzentrationslagers sammeln. Über ein ähnliches Thema sprach die Direktorin der Nationalen Gedenkstätte Ravensbrück Genossin Helena Heim. Sie erläuterte die Erfahrungen bei der Arbeit von Kollektiven, die den Namen einer bedeutenden Gefangenen des Lagers Ravensbrück tragen, und Material über deren Leben sammeln. Genosse Hans Biezeig, Direktor der Staatlichen Gedenkstätte Sachsenhausen, fasste auf Grund der dort erworbenen Erfahrungen die jenen Eigenschaften zusammen, zu denen die jungen Leute erzogen werden sollen, vor allem Patriotismus, proletarischer Internationalismus und Klassenbewusstsein.

Der Direktor des Museums des Slowakischen Nationalaufstandes in Banská Bystrica Genosse St. Pažur verwies auf die umfangreiche Ausnützung der in der Sowakei errichteten Gedenkstätten des Nationalaufstandes. Diese Institutionen werden von Brigaden der sozialistischen Arbeit betreut, hier legen die Pioniere ihre Gelübnisse ab, den Jugendlichen werden Lehrbriefe und Personalausweise überreicht, und sie sind das Ziel vieler Jugendmärsche. Genossin Supinová aus Lidice verwies darauf, dass der Name dieser Gemeinde zum Symbol geworden ist, das sich Betriebe, Schulen und Pioniergruppen zu eigen machen. Lidice ist das Ziel von Fermmärschen, und alljährlich finden hier Ausstellungen statt, deren thematischer Inhalt der künstlerisch bildende Ausdruck der Kinder ist. Genosse J. Navrátil empfahl in seinem Beitrag, an den Gedenkstätten Symposien junger bildender Künstler zu veranstalten, deren Schaffen auf die antifaschistische Thematik eingestellt ist. Genossin A. Franková betonte die grosse Aufmerksamkeit, die der Problematik von Te-

rezin seitens des Staatlichen jüdischen Museums gewidmet wird, und den grossen Widerhall, den die Ausstellung „Kinderzeichnungen aus dem Konzentrationslager Terezín“ sowohl bei uns wie auch im Ausland fand.

Zum Schluss wertete der Vertreter des föderalen Zentralausschusses des Verbandes der antifaschistischen Widerstandskämpfer Genosse Václav Pašek den Verhandlungsverlauf der Konferenz sehr positiv als einen weiteren Beitrag zur Vertiefung der Erziehungsarbeit für die Jugend. Genosse Novák sprach sodann allen Konferenzteilnehmern seinen Dank aus.

Die Teilnehmer nahmen sodann eine Entschliessung an, in der sie sich verpflichten, das Vermächtnis der antifaschistischen Widerstandskämpfer aufrechtzuerhalten und eine Wiederholung der Greuel des Faschismus nicht zuzulassen. Bei ihrer Arbeit werden sie der völligen Ausrottung aller Kriege auf der Welt ihren Kampf ansagen.

DIE LOSUNG DER ZIGEUNERFRAGE IN DER SLOWAKEI IN DEN JAHREN 1939–1945 (Čtibor Nečas)

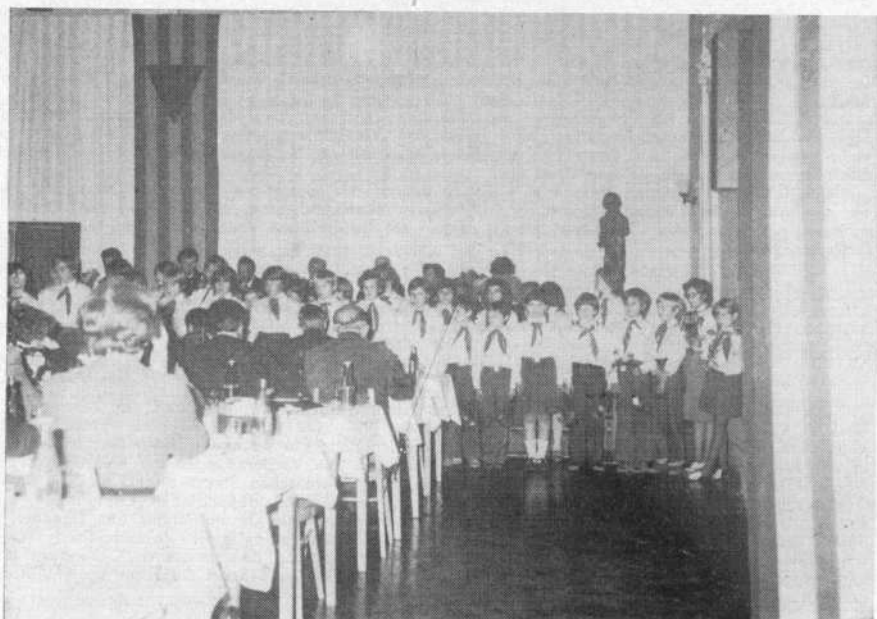
Die Diskriminierung und Persekution der slowakischen Zigeuner wurde durch das klerofaschistische Regime in mehreren Etappen verwirklicht. In den Jahren 1939–1942 wurde nach dem Muster des Reichs die Rasseterminologie festgelegt und in legislativer Hinsicht fand die Verfolgung besonders im Wehrgesetz und in der Anordnung über die Arbeitspflicht ihren Ausdruck. Die Vorbereitungen zur endgültigen Lösung der Zigeunerfrage in den Jahren 1942–1944 verliefen im sog. Slowakischen Staate anders als dies im Reich und den okkupierten europäischen Ländern geschah. Von den offiziell angebotenen Erfahrungen wurden nur einige Teilanregungen übernommen, was vor allem die zwangsweise Konzentrierung der Zigeuner in Lagern betraf. Erst in den Jahren 1944–1945 gingen die Angehörigen der entarteten faschistischen Organisation (Bereitschaftsabteilungen der Hlinkagarde) in Zusammenarbeit mit den deutschen Okkupanten zur Durchführung brutaler Morde und Massakrierung von Zigeunern über, die dann die Form der Endlösung der Zigeunerfrage in der Slowakei darstellten.

ILSE WEBER: THERESIENSTADT (Josef Svátek)

Der Autor macht uns mit der Ausgabe der Gedichtsammlung von Ilse Weber Theresienstadt, die im Jahre 1978 in Stockholm erschien, bekannt. Redakteur dieser Ausgabe war Hans Weber, der Sohn der in Oswiecim ermordeten Dichterin. Alle Gedichte entstammen dem Milieu des Konzentrationslagers in Terezín, dem sog. Ghetto. Weiter macht uns der Autor mit der verdienstvollen Arbeit des Gebietsmuseums in Kroměříž bekannt, das das Werk von Ilse Weber durch öffentliche Rezitationen popularisiert.

ZWEIMAL IN DER KLEINEN FESTUNG (Rudolf Tomis)

Der Autor dieser Erinnerung nahm schon lange einen festen Platz unter den Mitgliedern der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei ein. In den Jahren 1939–1945 gehörte er zu jenen Kommunisten, die in den Konzentrationslagern einschliesslich der Kleinen Festung in Terezín gefangengehalten wurden. Er erzählt von seiner Haft in der Kleinen Festung in den Jahren 1940 und 1944. Glaubwürdig schildert er das Leben der Häftlinge. In sachlicher Form, ohne Übertreibung, macht er uns mit der Gefangenhaltung der Kommunisten Kurt Baran und Mila Koča bekannt. In den einzelnen Kapiteln beschreibt er das Leben in den Zellen und die Beziehungen unter den Häftlingen, er charakterisiert einige Aufseher und beschreibt interessante Vorkommnisse. Einen Bestandteil seiner Erinnerungen bilden auch die Passagen, die direkt den Aufenthalt des Autors betreffen – die aufmunternde Begegnung mit der Familie und seine Einreihung in ein internes Kommando in der Wäscherei. Die ganze Begebenheit zeigt erneut die Unmenschlichkeit und die Barbarei des faschistischen Regimes.

Zahájení mezinárodního sympozia v Terezíně 7. 10. 1980

Otevření pamětní síně na IV. dvoře Malé pevnosti 7. 10. 1980

Položení věnců na Národním hřbitově v Terezíně v den zahájení symposia

Záběr z jednání konference (Posádkový dům armády v Terezíně)

Rodina Weberova v době před II. světovou válkou

TEREZÍNSKÉ LISTY

Sborník
Památníku Terezín

Redakční rada: Václav Novák, Miroslav Kryl,
Ludmila Chládková, Jiřina Kumstátová, Jiří
Janoušek, Věra Kýrová.

Lektoraci zajišťuje Památník Terezín.

Resumé přeložili: do ruštiny Zdeněk Macho,
do angličtiny Renata Sedláčková, do něm-
činy Walter Endler.

Pro Památník Terezín vydalo
Severočeské nakladatelství v Ústí n. Lab.
v roce 1982 jako svou 435. publikaci.

AA 5,53 (text 4,93, ilustrace 0,60, VA 5,63).

Výtiskla Severografia, n. p., závod 7, Most.

Náklad 1000 výtisků. Stran 44.

Tematická skupina 02/43.

Cena výtisku 6,- Kčs.